

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

До друку та у світ
дозволяю на підставі
“Єдиних правил”,
п. 2. 6. 14
Начальник організаційно -
методичного управління

В. Б. Юскаєв

Методичні вказівки

до вивчення курсу

«Загальна та вікова психологія»

для студентів

денної форми навчання
спеціальності «Соціальна робота»

Усі цитати, цифровий та
фактичний матеріал,
бібліографічні відомості
перевірені, запис одиниць
відповідає стандартам

Укладачі

П. І. Сахно,
Н. М. Теслик

Відповідальний за випуск

Н. Д. Світайло

Декан факультету

О. М. Медвідь

Суми

Сумський державний університет

2016

Навчальне видання

Методичні вказівки

до вивчення курсу

«Загальна та вікова психологія»

для студентів

денної форми навчання

спеціальності «Соціальна робота»

Відповідальні за випуск П. І. Сахно, Н. М. Теслик

Редактор

Комп'ютерне верстання Л. С. Радько

Підписано до друку поз.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1,86.. Обл. - вид. арк. 1,11. Тираж 30 пр. Зам. №
Собівартість вид. грн к.

Видавець і виготовлювач

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.

Методичні вказівки до вивчення курсу «Загальна та вікова психологія» / Укладачі П. І. Сахно, Н. М. Теслик. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – 104 с.

Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

Методичні вказівки до вивчення курсу
«Загальна та вікова психологія»
для студентів
денної форми навчання

Суми
Сумський державний університет

2016

5

Вступ

Сучасний конкурентоспроможний фахівець соціального профілю зобов'язаний бути спроможним керувати системою взаємовідносин людей, аналізувати соціальні явища як на мікро-, так і на макросоціальному рівнях, бачити прояви особистості людини, обумовлених як особистісними психічними утвореннями, так і впливами найближчого соціального оточення, вміти організувати процес спілкування таким чином, щоб одержати від нього найбільший ефект та уникнути конфліктної взаємодії. Уміння бачити систему соціальної взаємодії людей обумовлюється системою знань про різноманітні соціальні утворення групи. Підготовка спеціаліста до ефективної соціальної взаємодії починається з вивчення курсу «Загальна та вікова психологія».

Мета та завдання:

Дисципліна «Загальна та вікова психологія» має на меті підвищення загальної та психологічної культури майбутніх соціальних працівників, формування цілісного уявлення про закономірності психологічного розвитку людини на різних етапах життєвого шляху. Основна задача дисципліни - це ознайомлення з психологічними особливостями особистості з урахуванням різних вікових етапів її розвитку. **Метою** вивчення дисципліни «Загальна та експериментальна психологія» є:

- Підготовка фахівця до професійної діяльності в області психології;

- Формування у студентів психологічного свідомості і мислення, оволодіння категоріями наукової психології, принципами та методами психологічного дослідження, підходами до вивчення психічних явищ;

- Оволодіння основними математичними і статистичними методами, стандартними статистичними пакетами для обробки даних, отриманих при вирішенні різних професійних завдань.

Завдання курсу:

- Дати уявлення про різні вікові етапи розвитку людини;
- Сформувати у студентів мотивацію до оволодіння знаннями з психології не тільки у межах курсу, а й самостійно організовуючи свою психологічну освіту;
- Сприяти професійному самовизначенню майбутніх соціальних працівників;
- Виробити навички самостійної роботи з науковою психологічною літературою.

Курс «Загальна та вікова психологія» передбачає початкове ознайомлення студентів із елементами загальної та вікової психології: предмет, структура, історичний розвиток; особистість, її структура, розвиток, свідомість та самосвідомість особистості, теорії особистості, прояви особистості у групі та вплив особистості на групу, інтелект та когнітивна сфера людини, темперамент та характер, агресія та альтруїзм як психологічні феномени, спілкування, функції, форми та аспекти спілкування, сприймання людини людиною у процесі спілкування.

Програма курсу «Загальна та вікова психологія» складається з 23 тем, що передбачають вивчення предмета, методів, історії розвитку науки, особистості людини, її структури та розвитку, теорій особистості, інтелекту та когнітивної сфери людини, темпераменту та характеру, здібностей, емоційно – вольових процесів, прояви особистості людини на різних вікових етапах, новоутворення та провідні види діяльності, особливості протікання вікових криз.

Дисципліна вивчається протягом двох семестрів. Вивчення курсу логічно розподіляється на дві частини: теми загальної психології вивчаються у першому семестрі, питання вікової психології –

у другому семестрі. Важливим фактором успішності набуття передбачених програмою компетенцій є спадковий характер, повторення базових понять загальної психології при вивченні особливостей психічного розвитку людини.

Теоретичним підґрунтям курсу «Загальна та вікова психологія» є принцип єдності свідомості та діяльності. Процес формування особистості, її соціалізація, розвиток особистості та формування високоморального ставлення до світу, людей, самої себе відбувається в активній діяльності. Тому важливого значення набуває у процесі вивчення цих курсів активна діяльність кожного студента. Суттєвим моментом у цій діяльності є практичне використання набутих теоретичних знань у практиці соціальної взаємодії, аналізу власної психіки, психічних проявів інших людей, соціальних груп. Практичне використання набутих знань свідчить про високий рівень оволодіння теоретичними знаннями, сформованості навичок як складової частини зрілості особистості людини та її професіоналізм.

Навчальні компетенції, що формуються у ході вивчення дисципліни

Вивчення цієї навчальної дисципліни спрямоване на формування у студентів наступних базових **компетенцій**:

- здатність і готовність до володіння культурою наукового мислення, узагальненням, аналізом і синтезом фактів і теоретичних положень;
- здатність і готовність до використання системи категорій і методів, необхідних для вирішення типових і нових завдань в різних областях професійної діяльності;
- здатність і готовність до сприйняття іншої особистості, емпатії, встановленню контакту і діалогу на основі довіри, переконання і підтримки людей;

- здатність і готовність до проведення бібліографічної та інформаційно-пошукової роботи з подальшим використанням даних при вирішенні професійних задач і оформленні наукових статей, висновків;

- вміння самостійно проводити дослідження психічних функцій, станів, властивостей особистості і інтелекту, а також психологічних проблем, конфліктів, рівня і способів адаптації, особистісних ресурсів і міжособистісних відносин відповідно до психодіагностичних завдань та етико-деонтологічних норм;

- обробка та аналіз отриманих даних (в тому числі, із застосуванням інформаційних технологій), здатність інтерпретувати результати дослідження володіння навичками популяризації психологічних знань, рекомендацій з використання результатів психологічних досліджень та інновацій володіння навичками формування установок, спрямованих на здоровий спосіб життя, гармонійний розвиток, продуктивне подолання життєвих труднощів, гуманістичну взаємодію з навколишнім світом.

Загальнокультурні компетенції:

1. Здатність і готовність до розуміння сучасних концепцій картини світу на основі сформованого світогляду, оволодіння досягненнями філософських, природничих та суспільних наук;

2. Здатність і готовність до володіння культурою наукового мислення, узагальненням, аналізом і синтезом фактів та теоретичних положень;

3. Здатність і готовність до використання системи категорій і методів, необхідних для вирішення типових завдань в різних галузях професійної практики;

4. Здатність і готовність до проведення бібліографічної та інформаційно-пошукової роботи з подальшим використанням да-

них при вирішенні професійних завдань і оформленні наукових статей, звітів, висновків тощо;

5. Здатність і готовність до оволодіння основними методами, способами та методиками отримання, зберігання, переробки інформації;

6. Здатність і готовність до професійно профільованому використанню сучасних інформаційних технологій і системи Інтернет.

Професійні компетенції:

1. Здатність і готовність до прогнозування змін і динаміки рівня розвитку і функціонування пізнавальної та мотиваційно-вольової сфери, самосвідомості, психомоторики, здібностей, характеру, темпераменту, функціональних станів, особистісних рис і акцентуації в нормі і при психічних відхиленнях;

2. Здатність і готовність до застосування знань з психології як науки про психологічних феномени, категорії та методи вивчення і опису закономірностей функціонування і розвитку психіки;

3. Здатність і готовність до розуміння та постановці професійних завдань в області науково-дослідної та практичної діяльності;

4. Здатність і готовність до участі в проведенні психологічних досліджень на основі застосування загально знань і умінь в різних наукових і науково-практичних областях психології;

5. Вибір магістерських освітніх програм в різних областях психології;

6. Здатність і готовність до підготовки та проведення лабораторних і практичних занять;

7. Здатність і готовність до самоосвіти протягом усієї професійної кар'єри.

В результаті вивчення даної навчальної дисципліни студент повинен:

а) знати:

- що таке загальна психологія, які її функції і завдання; принципи науки психології і їх вираження у загальній та експериментальній психології;
- психологічні феномени, категорії, методи вивчення та опису закономірностей функціонування і розвитку психіки з позицій; методологічні засади психології;
- підходи і методи дослідження психічних процесів, станів та властивостей особистості, генотипічне, фенотипічне, біологічне і соціальне в індивідуальному розвитку людини;
- формування та вирішення принципових методологічних проблем загальної психології в різних наукових парадигмах;
- основні теоретичні підходи вітчизняної та основних зарубіжних шкіл до аналізу психічного розвитку;
- принципи безперервності, стадійності, системності, епігенезу, пластичності, саморозвитку, багаторівневості і поліфункціональності розвитку людини;
- принципи періодизації психічного розвитку;
- особливості психічних процесів у різні вікові періоди життя;
- кризи і сенситивні періоди психічного розвитку;
- загальні закономірності та індивідуальні варіанти психічного розвитку людини.

б) вміти:

- аналізувати психологічні теорії виникнення і розвитку психіки в процесі еволюції; прогнозувати зміни і динаміку рівня розвитку та функціонування різних складових психіки в нормі та при психічних відхиленнях;
- усвідомлювати методологічні основи майбутньої науково-дослідницької або практичної діяльності;
- вибирати експериментальні методи, адекватні цілям власного дослідження;

- користуватись основними принципами психології (активність, розвиток, детермінізм, системність)

- застосовувати методи дослідження психічних особливостей дітей в різні вікові періоди, методи діагностики і корекції психічного розвитку;

- складати висновки про психічний розвиток на різних вікових етапах;

в) володіти:

- поняттями: предмет, об'єкт науки, предмет науки, методи дослідження, культурно-історична парадигма, діяльнісний підхід у психології, виникнення і розвиток психіки в філогенезі, розвиток свідомості;

- категоріями: психіка, відображення, діяльність, свідомість, неусвідомлене, образ, самосвідомість, індивід, суб'єкт діяльності, особистість, індивідуальність, відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, емоції, потреби, мотивація, психічні стани, мислення, інтелект, мова, спілкування, властивості, структура та типологія особистості;

- основними прийомами діагностики, профілактики, експертизи, корекції психологічних процесів, різних видів діяльності індивідів і груп;

- навичками критичного аналізу теоретичних підходів до вивчення психічного розвитку;

- навичками викладання у формі усного або письмового повідомлення або доповіді основних положень, що містяться в навчально-методичної або спеціальній науковій літературі, а також інтерпретації результатів, представлених в повідомленні або доповіді;

- базовими методами психодіагностичного дослідження людей різного віку;

- навичками оцінки результатів експериментальних досліджень з точки зору різних підходів до вивчення психічного розвитку;

г) мати уявлення про:

- періодизацію психічного розвитку;
- основні факти, проблеми і закономірності психічного розвитку когнітивної та емоційної сфер, особливості розвитку індивідуальності людини, умов і детермінант розвитку;
- універсальні та індивідуальні варіанти розвитку;
- особливості когнітивного, емоційного та індивідуального особистісного розвитку на різних вікових етапах;
- епігенетичні принципи розвитку, співвідношення у розвитку різних психічних процесів і функцій.

Освітні технології

У процесі вивчення дисципліни використовуються не тільки традиційні технології, форми і методи навчання, а й інноваційні технології, активні та інтерактивні форми проведення занять: консультації, науково-дослідницька робота, лекції з елементами проблемного навчання, тестування, вирішення ситуаційних завдань, дискусії, заняття з елементами тренінгу.

Інтегральну модель освітнього процесу з дисципліни формують технології методологічного рівня: модульно-рейтингове, контекстне навчання, розвивальне і проектне навчання, елементи технології розвитку критичного та дивергентного мислення.

Реалізація даної моделі передбачає використання наступних технологій стратегічного рівня (які задають організаційні форми взаємодії суб'єктів освітнього процесу), що здійснюються з використанням певних тактичних процедур:

- Лекційні (вступна лекція, лекція-презентація, проблемна лекція);
- Практичні (робота в малих групах, ігрові методики, метод кейс-стаді, методи арт-терапії, використання відеоматеріалів);
- Активізації творчої діяльності (дискусія, мозковий штурм, рольові ігри, метод проектів та ін.);

- Самоорганізація (самостійна робота студентів, створення словника термінів за матеріалами модулів, підготовка презентацій за темами домашніх завдань, метод експертних оцінок).

Сценарій вивчення дисципліни

При викладі навчального матеріалу лектор застосовує як традиційні, так і інтерактивні методи навчання при проведенні лекцій та практичних занять.

Мета лекції - організація цілеспрямованої пізнавальної діяльності студентів по оволодінню програмним матеріалом навчальної дисципліни.

Завдання лекції:

1. забезпечувати формування системи знань з навчальної дисципліни,
2. вчити вмінню аргументовано викладати науковий матеріал,
3. формувати професійний кругозір і загальну культуру,
4. відображати нові знання, ще не отримали висвітлення в підручниках і навчальних посібниках.

Традиційними функціями лекції є:

- 1) інформаційна,
- 2) систематизує
- 3) роз'яснювальна.

Лекції можуть також виконувати стимулюючу і розвиваючу функцію.

Види лекцій:

1. *Традиційна лекція* - усний систематичне і послідовне виклад матеріалу з будь-якої проблеми, теми питання тощо. Студент сприймає інформацію на лекції, усвідомлює її і конспектує. Конспект є продуктом мислення того, хто навчається. Метою традиційної лекції є подача навчаються сучасних, цілісних, взаємопо-

в'язаних знань, рівень яких визначається цільовою установкою до кожної конкретної проблеми або теми.

2. *Проблемна лекція* починається з питань чи з постановки проблеми, яку під час викладу матеріалу необхідно вирішити. Проблемні питання відрізняються тим, що прихована в них проблема вимагає не однотипного рішення. Метою проблемної лекції є засвоєння студентами теоретичних знань, розвиток теоретичного мислення; формування пізнавального інтересу до змісту навчального предмета і професійної мотивації майбутнього професіонала.

3. *Лекція-візуалізація* має на увазі використання принципу наочності, тобто подача лекційного матеріалу у візуальній формі з використанням технічних засобів навчання.

Представлена таким чином інформація повинна забезпечити систематизацію наявних у студентів знань. Залежно від змісту навчального матеріалу можуть використовуватися різні види візуалізації - натуральні, образотворчі, символічні, схематичні тощо.

4. *Лекція-бесіда або «діалог з аудиторією»* передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією. В основі лекції-бесіди лежить діалогічна діяльність, що являє собою найбільш просту форму активного залучення студентів до навчального процесу.

5. *Лекція-дискусія* передбачає, що викладач при викладі лекційного матеріалу організовує вільний обмін думками в інтервалах між логічними розділами. Лекція-дискусія активізує пізнавальну діяльність аудиторії і дозволяє викладачеві керувати колективною думкою групи, використовувати його в цілях переконання, подолання негативних установок і хибних думок деяких студентів.

Під час лекцій прослідковується структура психологічної науки, тому не бажано пропускати окремі пункти. Лекційний матеріал слід використовувати при підготовці до практичних занять, як основну схему орієнтації в науково-теоретичному матеріалі.

За відвідування лекцій можна отримати від 0,5 до 1 балу за лекцію (відповідно до регламенту першого і другого семестрів вивчення дисципліни).

До основних форм практичних занять можуть бути віднесені наступні:

Семінари-практикуми, на яких студенти обговорюють різні варіанти вирішення практичних ситуаційних завдань, висуваючи як аргументи психологічні положення. Оцінка правильності рішення виробляється колективно під керівництвом викладача.

Власне практичні заняття проводяться в стінах самого навчального закладу або в місцях практики студентів і мають на меті навчити їх вирішенню специфічних завдань за профілем своєї спеціальності. Це можуть бути завдання по вирішенню психологічної атмосфери у колективі класу; завдання по розпізнаванню нервово-психічних розладів за представленими симптомами - для медичних психологів; завдання по психологічній експертизи правопорушень або психологічного консультування правознавців - для юридичного психолога тощо.

Лабораторні заняття допомагають студентам виявляти ті чи інші психічні явища, особливості соціально-психологічних механізмів взаємин людей в групі. Основне призначення лабораторних занять - навчання студентів дослідницькому підходу до вивчення психології як науки. Наукові ідеї, почуті на лекції або прочитані у спеціальній літературі, знаходять перевірку в дослідженнях, підкріплюються особистим досвідом студента і тому краще засвоюються. Завдяки лабораторним роботам студент знає не тільки саме теоретичне положення, але і те, як воно може бути отримано в цьому дослідженні, щоб потім оформитися в узагальнену, абстраговану від конкретних подробиць струнку теорію.

У практиці навчання використовуються різні види семінарів:

- *Семінар-конференція*, де студенти виступають з доповідями, які тут же і обговорюються всіма учасниками під керівництвом викладача. Доцільним є побудова семінару у контексті взаємозв'язку теоретичні питання з практикою роботи фахівця.

- *Семінар-дискусія, проблемний семінар*. Він проходить у формі наукової дискусії. Упор тут робиться на ініціативі студентів в пошуку матеріалів до семінару і активності їх під час дискусії. Важливо, щоб джерела інформації були різноманітними, представляли різні точки зору на проблему, а дискусія завжди спрямовувалася викладачем;

- *Розгорнута бесіда на основі плану*. Бесіда використовується при освоєнні складного матеріалу.

- *Обговорення* кінофільмів, дослідів, експериментів, оформлення текстового матеріалу в таблиці, схеми тощо.

- *Навчально-рольові ігри*. Для проведення гри заздалегідь визначаються питання для обговорення (зазвичай 2-3) та критерії оцінки виступів. Потім група розбивається на 2 або 3 підгрупи в залежності від характеру матеріалу. У кожній підгрупі розподіляються ролі, проводиться запланована гра, потім відбувається дискусія та обговорення, обирається найефективніший варіант вирішення проблеми.

Оцінювання результатів роботи студентів на заняттях здійснюється згідно регламенту.

1. Структура навчальної дисципліни: загальний обсяг 300 години (10 кредитів); лекцій – 52 годин, практичних – 76 годин, СРС – 172 години; ПМК

2. Організація навчального процесу: семестрів викладання - 2, модульних циклів - 4.

3. Шкала оцінювання з навчальної дисципліни:
R=100 балів

4. Розподіл рейтингових балів за видами навчальної роботи:

боти:

I сем.

- а) Систематичність і планомірність роботи на заняттях – 16 балів
- б) результати самостійної роботи – 15 балів
- в) робота на практичних заняттях 54 балів
 - виконання тестових завдань – 15 балів;
 - усні повідомлення: 32 балів;
 - письмові відповіді – 7 балів.
- г) виконання підсумкового контролю – 15 балів.

II сем.

- а) Систематичність і планомірність роботи на заняттях – 8 балів
- б) результати самостійної роботи – 24 бали:
 - модульний проект – 8 балів;
 - письмові творчі завдання – 16 балів;
- в) робота на практичних заняттях – 22 бали:
 - виконання тестових завдань – 6 балів;
 - усні повідомлення – 16 балів;
- г) виконання підсумкового контролю – 6 балів;
- д) іспит – 40 балів.

Кожен пункт практичного заняття висвітлює логічний, цілісний, системний блок питань по конкретній темі, демонструючи важливі характеристики, особливості психічних явищ у їх взаємозв'язку.

Починати роботу над темою варто із звернення до матеріалу лекції, де було подано базові визначення та зроблені акценти щодо практичного застосування наукових знань з кожної теми.

Найбільшою мірою оцінюється самостійна робота студентів, зокрема, додаткові усні повідомлення. Їхня тематика вказана до окремих тем та загалом за курс.

Важливо не лише розглянути теоретичний матеріал, запропонований у лекційному курсі та навчальній літературі, але і знайти практичне відображення понять та процесів, що вивчаються. У першу чергу ця рекомендація орієнтує на відтворення власного життєвого досвіду, рефлексивного бачення прояву та розвитку понять, що вивчаються.

Наступним кроком буде складання власного словника, що допоможе чітко розібратись у основних теоретичних поняттях та краще зрозуміти логіку розгляду питань. При роботі над цією частиною завдання звертайтеся до психологічного словника, Вікіпедії, базових підручників чи додаткових джерел, список яких додається до кожної теми. Можливо також виконання письмових творчих робіт до окремих тем.

У 2 семестрі також передбачено модульний проект, спрямований на поглиблення навичок аналізу наукових джерел, розвитку ініціативності, дивергентного мислення студента. Завдання проекту – детально розкрити конкретну проблему вікової психології, проаналізувати вікові особливості прояву психічного явища. Форма виконання обирається студентом. Орієнтовно це творча презентація, міні-експеримент, наукове дослідження, сформульоване у вигляді тез конференції. За погодженням із викладачем допускаються інші форми.

Вивчення курсу передбачає модульний контроль, який проводиться у тестовій формі. Зразки тестів додаються до кожної теми. Тестування аудиторне, наприкінці вивчення відповідного блоку тем, оцінюється залежно від семестру відповідно до регламенту.

Поради студентам

Успішність вивчення навчального курсу залежить від наполегливості та активності самого студента. Відомо, що навчити нікого не можна. Можна лише навчитися. Бажаючому навчитися допомагають. Завдання викладача у тому й полягає, щоб допомогти студентові зорієнтуватись у безмежному морі інформації навчального курсу, організувати так свою психічну діяльність, щоб вона була спрямована на оволодіння програмовим матеріалом навчального курсу. Формами такої організації є лекції та практичні заняття.

На сьогодні існує велика кількість підручників та навчальних посібників із психології, (на різних мовах). Зорієнтуватись у них непідготовленій людині (а таким є студент першого курсу) дуже важко, тому відвідування лекцій є обов'язковим. Саме на лекції розглядається напрямок роботи над кожною темою. Крім того, однією з форм контролю на практичних заняттях є тестування студентів. Зміст тестів розроблений на підґрунті того матеріалу, що читається на лекції. Отже, відвідування лекцій та опрацювання конспекту лекції є необхідною умовою оволодіння навчальним курсом.

Крім конспекту лекції, студент має опрацювати 1-2 літературних джерел. Список літератури до кожної теми практичних занять додається.

Показником підготовки студента до практичного заняття є детальний або розгорнутий план до кожного із зазначених запитань практичного заняття. Доцільними можуть бути лише короткі тези до планових запитань (а не переписаний той чи інший підручник).

До кожної теми подаються теоретичні поняття, зміст яких повинен знати студент.

На практичних заняттях проводиться тестовий контроль з метою систематизувати знання теоретичного матеріалу по темах та перевірити рівень знань кожного студента. Це додаткова можли-

вість для звернення до літератури та лекційного матеріалу. Підсумковий контроль теж включає в себе тести.

Бали на семінарі можна отримати і за доповнення, уточнення, аналіз виступу іншого студента, коротку рецензію. Студент може підготувати до практичного заняття власну міні-презентацію. Це допоможе структурувати та візуалізувати науковий теоретичний матеріал.

Плани практичних занять із курсу «Загальна та вікова психологія»

Тема 1. Розвиток та сучасне становище психології

Теоретичні поняття: психологія, психіка, душа, психічні процеси, психічні стани, психічні властивості, дуалізм, анімізм, гілозоїзм, атомізм, матеріалізм, ідеалізм, закон Вебера-Фехнера, структуралістичний, функціоналістський та експериментальний підходи до вивчення психіки, культурно-історична теорія, метод спостереження, експеримент, тестування, опитування, анкетування, бесіда, інтерв'ю.

План

1. Психологія античності. Основні тенденції у вивченні феномену душі.
2. Розвиток психології у XVII-XVIII ст. Основні підходи до вивчення природи психіки.
3. Предмет та структура психології.
4. Основні психологічні категорії.
5. Методи психологічних досліджень.

Готуючи питання про структуру психології зверніть увагу на теоретичну наукову психологію і практичну психологію. Для більш глибокого ознайомлення з темою прочитайте декілька джерел вказаної літератури. Обов'язково опрацювати підручник «Основи практичної психології» В. Панок, Т.Титаренко та ін.: – К.: Либідь, 2003. – 536 с.

Завдання: СРС

- Завести понятійний термінологічний словник з Загальної психології.

- Скласти схему «Психологія в системі наук». Зробити висновки про історичні періоди розвитку психологічних знань . Проаналізувати різні визначення.

Список літератури

1. Психология /И. В. Дубровина и др . – М. : Академия, 2002 . – 464 с.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія. – Вінниця : Нова книга – 2004. – 704 с.
3. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2002. – 592 с.
4. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 480 с.
5. Немов Р. С. Психология : в 3 кн./ Р. С Немов. – М. : ВЛАДОС, 2001. – Кн.1. – 688 с.; кн. 2 – 608 с. ; кн. 3 – 640 с.
6. Основи загальної психології / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Перспектива, 1998. – 256 с.
7. Основи психології / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К. : Либідь, 1996. – 632 с.
8. Общая психология / под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1986. – 464 с.

9. Общая психология / под ред. В. В. Богословского.– М. : Просвещение, 1981. – 384 с.
10. Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
11. Психология / под ред. В. Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2000. – 672 с.
12. Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми: СумДУ, 2011. – 331с.
13. Столяренко Л. Д. Основы психологи / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д.: Феникс, 2003. – 672 с.
14. Роменець В. А. Історія психології XIX – початку XX ст. / В. А. Роменець. – К. : Вища школа, 1995. – 614 с.
15. Роменець В. А. Історія психології XX ст. / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – К. : Либідь, 1998. – 992 с.
16. Ярошевский М. Г. История психологи / М. Г. Ярошевский. – М. : Мысль, 1985. – 576 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Психологія як наука вивчає:
 - а) факти, закономірності та механізми психіки;
 - б) психічні стани, психічні процеси, психічні властивості;
 - в) душу;
 - г) можливості досягнень людини;
 - д) причини переживань людини.
2. Уявлення про загальну одухотвореність – це:
 - а) дуалізм;
 - б) гілозоїзм;
 - в) анімізм;
 - г) стоїцизм;
 - д) атомізм.

3. Думку про безсмертя душі вперше висловив:
- а) Аристотель;
 - б) Демокріт;
 - в) Анаксимандр;
 - г) Гіпократ;
 - д) Платон.
4. Перший в історії психології закон Вебера-Фехнера відображає:
- а) поріг домагання;
 - б) поріг досягнення;
 - в) поріг розрізнення відчуттів;
 - г) поріг розвитку емоцій;
 - д) поріг інтелекту.
5. Предметом психології, на думку функціоналістів, є:
- а) функції мислення у житті людини;
 - б) функції свідомості у процесі пристосування;
 - в) функції душі людини;
 - г) функції почуттів і відчуттів;
 - д) функції нервової системи.

Тема 2. Особистість у психології

Теоретичні поняття: індивід, індивідуальність, особистість, структура особистості, спрямованість, мотиви, досвід, типологія особистості, свідомість, самосвідомість, самооцінка.

План

1. Поняття індивід, індивідуальність, особистість.
2. Вплив культурно-історичних факторів на формування особистості.
3. Структура особистості.
4. Підходи до типології особистості.
5. Біологічне та соціальне у людині.

6. Діяльність. Структура діяльності.

Оскільки тема особистість є центральною у вивченні психології, для більш глибокого ознайомлення прочитайте декілька джерел вказаної літератури. Для більш глибокого ознайомлення з темою прочитайте декілька джерел вказаної літератури. Готуючись до заняття зверніть увагу на порівняльну характеристику понять: індивід, індивідуальність, особистість. Вивчаючи питання «Діяльність особистості», треба чітко засвоїти етапи протікання діяльності, бо дотримання етапів є основою результативності будь-якої діяльності. Завершувати свій виступ коротким висновком про взаємодію біологічного та соціального в людині.

Завдання: СРС - Вести запис основних понять в своєму словнику. Намалювати схему «Співвідношення понять «індивід», «особистість», «суб'єкт діяльності», «індивідуальність».

Список літератури:

1. Психологія / Дубровина І. В. і др. – М. : Академія, 2002. – 464 с.
2. Кудояр Л. М. Психологічні погляди А. С. Макаренка: Особистість. Діяльність. Соціальні об'єднання. Колектив. – Суми : СумДУ, 2005. – 340 с.
3. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М. : МГУ, 1981. – 584 с.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія. – Вінниця : Нова книга – 2004. – 704 с.
5. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2002. – 592 с.
6. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 480 с.
7. Немов Р. С. Психологія : в 3 кн. / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС, 2001. – Кн. 1 – 688 с. ; кн. 2 – 608 с. ; кн. 3 – 640 с.

8. Основи загальної психології / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Перспектива, 1998. – 256 с.
9. Общая психология / под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1986. – 464 с.
10. Общая психология / под ред. В. В. Богословского. – М. : Просвещение, 1981. – 384 с.
11. Общая психология / сост. Е. И. Рогов. – М. : ВЛАДОС, 2002. – 448 с.
12. Психологія / за ред. Г. С. Костюка. – К. : Рад. Школа, 1961. – 584 с.
13. Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми. : СумДУ, 2011. – 331с.
14. Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
15. Психология / под ред. А. А. Крылова. – М. : Проспект, 1999. – 584 с.
16. Психология / под ред. В. Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2000.- 672 с.
17. Столяренко Л. Д. Основы психологии / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 672 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Особистість людини вивчають науки:
 - а) філософія;
 - б) соціологія;
 - в) психологія;
 - г) педагогіка;
 - д) психіатрія.
2. Емоційне відношення людини до самої себе називається:
 - а) оцінкою;
 - б) аналізом;
 - в) самооцінкою;
 - г) синтезом;

- д) «Я» - концепцією.
3. К.К.Платонов у структурі особистості людини виділив:
- а) шість підструктур;
 - б) чотири основні і дві накладені підструктури;
 - в) дві основні і дві накладені підструктури;
 - г) дві основні і чотири накладені підструктури;
 - д) три підструктури.
4. Людина народжується на світ:
- а) особистістю;
 - б) індивідуальністю;
 - в) цінністю;
 - г) із науковими поняттями;
 - д) індивідом.
5. Відображення людиною самої себе, свого ставлення до об'єктивної дійсності і самої себе, пов'язане з мовою, називається:
- а) свідомістю;
 - б) самосвідомістю;
 - в) надсвідомістю;
 - г) підсвідомістю;
 - д) передсвідомістю.

Тема3. Розвиток особистості у психології

Теоретичні поняття: особистість, розвиток, провідний тип діяльності, предметні провідні типи діяльності, соціальні провідні типи діяльності, криза новонародженості, період немовляти, раннє дитинство, дошкільний вік, молодший шкільний вік, підлітковий вік, рання юність.

План

1. Розвиток особистості в онтогенезі.
2. Провідний тип діяльності.
3. Новоутворення.
4. Вікові кризи та літичні періоди.
5. Вікова періодизація.
6. Характеристика вікових етапів.

Готуючись до заняття прочитайте літературу, яка більш глибоко висвітлює тему: Кулагина І.Ю. Возрастная психология / І.Ю. Кулагина, В.А. Колюцкий. – М.: Сфера, 2003. – 464 с., Шаг-раева О.А. Детская психология / О.А. Шаг-раева. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 368 с...

Зверніться до визначення понять, які були дані на лекції .

Завдання: дати порівняльну характеристику кризовим і літичним періодам.

Список літератури:

1. Психология / Дубровина И. В. и др. – М. : Академия, 2002. – 464 с.
2. Кулагина И. Ю. Возрастная психология / И. Ю. Кулагина, В. А. Колюцкий. – М. : Сфера, 2003. – 464 с.
3. Кудояр Л. М. Психологічні погляди А. С. Макаренка: Особистість. Діяльність. Соціальні об'єднання. Колектив. – Суми : СумДУ, 2005. – 340 с.
4. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М. : МГУ, 1981. – 584 с.
5. Максименко С. Д. Загальна психологія. – Вінниця : Нова книга – 2004. – 704 с.
6. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2002. – 592 с.
7. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 480 с.

8. Немов Р. С. Психология : в 3 кн. / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС, 2001. – Кн. 1 – 688 с. ; кн. 2 – 608 с. ; кн. 3 – 640 с.
9. Основи загальної психології / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Перспектива, 1998. – 256 с.
10. Общая психология / под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1986. – 464 с.
11. Общая психология / под ред. В. В. Богословского. – М. : Просвещение, 1981. – 384 с.
12. Общая психология / сост. Е. И. Рогов. – М. : ВЛАДОС, 2002. – 448 с.
13. Психологія / за ред. Г. С. Костюка. – К. : Рад. Школа, 1961. – 584 с.
14. Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми. : СумДУ, 2011. – 331с.
15. Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
16. Психология / под ред. А. А. Крылова. – М. : Проспект, 1999. – 584 с.
17. Психология / под ред. В. Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2000.- 672 с.
18. Столяренко Л. Д. Основы психологии / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 672 с.
19. Шаграева О. А. Детская психология / О. А. Шаграева. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 368 с.
20. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Літичні періоди психічного розвитку людини це:
 - а) спокійні періоди розвитку;
 - б) бурхливі періоди розвитку;
 - в) збочення у психічному розвитку ;

- г) недоліки розвитку;
 - д) нові надбання розвитку.
2. Для становлення особистості індивід повинен засвоїти такі відносини суспільства:
- а) економічні, політичні, ділові;
 - б) економічні, політичні, ідеологічні;
 - в) економічні, культурні, політичні;
 - г) економічні, ділові, релігійні;
 - д) релігійні, культурні, духовні.
3. Кількісні та якісні зміни у людини – це:
- а) ріст;
 - б) дозрівання;
 - в) навчання;
 - г) розвиток;
 - д) виховання.
4. Соціальні типи діяльності забезпечують засвоєння способів дій:
- а) із власними органами тіла;
 - б) у соціальному середовищі;
 - в) із предметами матеріальної та духовної культури;
 - г) із науковими поняттями;
 - д) із власним інтелектом.
5. Кризові періоди психічного розвитку людини це:
- а) спокійні періоди розвитку;
 - б) бурхливі періоди розвитку;
 - в) збочення у психічному розвитку ;
 - г) недоліки розвитку;
 - д) нові надбання розвитку.

Тема 4. Школи та напрямки у психології

Теоретичні поняття: біхевіоризм, стимул, реакція, необіхевіоризм, оперантний біхевіоризм; внутрішні зміни, що втручаються; оперантна поведінка, навички, підкріплення, фрейдизм, лібідо, танатос, катарсис, підсвідомість, неофрейдизм, гуманістична психологія, метод вільних асоціацій, плато, «Воно», «Я», «Над -Я».

План

1. Біхевіоризм, передумови виникнення та подальше еволюціонування.
2. Необіхевіоризм. Оперантний біхевіоризм.
3. Психоаналіз і його вплив на розвиток психології та інших наук.
4. Неофрейдизм.
5. Поняття про неусвідомлене. Вплив неусвідомленого на поведінку людини в цілому.
6. Гуманістична психологія.

Для більш глибокого ознайомлення з темою прочитайте декілька джерел вказаної літератури.

Список літератури:

1. Психологія / Дубровина И. В. и др. – М. : Академия, 2002. – 464 с.
2. Майерс Д. Психологія / Д. Майерс. – Мн. : Попури, 2001. – 848 с.
3. Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми. : СумДУ, 2011. – 331с.
4. Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
5. Психологія / под ред. В. Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2000. – 672 с.

6. Столяренко Л. Д. Основы психологи / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д. : Феникс, 2003. – 672 с.
7. Роменець В. А. Історія психології XIX – початку XX ст. / В. А. Роменець. – К. : Вища школа, 1995 – 614 с.
8. Роменець В. А. Історія психології XX ст. / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – К. : Либідь, 1998. – 992 с.
9. Хьелл Л. Теорії личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 2002. – 608 с.
10. Ярошевский М. Г. История психологи. – М. : Мысль, 1985. – 576 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Біхевіоризм заснував:
 - а) К. Роджерс;
 - б) Л. Виготський;
 - в) Р. Декарт;
 - г) Д. Уотсон;
 - д) З. Фрейд.
2. Е. Толмен виділив 3 групи детермінант поведінки:
 - а) подразники з середовища, здібності, відчуття;
 - б) почуття, мотиви, домагання;
 - в) незалежні змінні, мотиви, почуття;
 - г) здібності, емоції, внутрішні зміни, що втручаються;
 - д) незалежні зміни, здібності, внутрішні зміни, що втручаються.
3. Б. Скіннер вивчав поведінку на тваринах і переніс ці результати на людину, тому його вчення:
 - а) біологізаторське;
 - б) діалектичне;
 - в) соціалогізаторське;

- г) матеріалістичне;
 - д) ідеалістичне.
4. Яка з підструктур особистості людини З. Фрейда є соціальною:
- а) підсвідомість;
 - б) свідомість;
 - в) «Его» або «Я»;
 - г) «Супер-Его» або «Над-Я»;
 - д) «Ід» або «Воно».
5. Поведінку людини за К. Хорні визначають:
- а) соціальне оточення;
 - б) потреба у любові й відданості;
 - в) почуття залежності;
 - г) почуття тривоги;
 - д) потреба у безпеці і свобода від страху.

Тема 5. Інтелект. Психіка. Свідомість. Самосвідомість.

Теоретичні поняття: інтелект, генеральний фактор інтелекту, фактор спеціальних здібностей, факторні моделі інтелекту, ієрархічні моделі інтелекту; теоретичний інтелект, практичний інтелект, вербальний інтелект, невербальний інтелект, інтелектуальний вік, коефіцієнт інтелектуальності, психіка, свідомість, самосвідомість.

План

1. Загальне поняття про інтелект.
2. Динаміка інтелекту.
3. Теорії інтелекту.
4. Вимірювання інтелекту.
5. Психіка.
6. Свідомість.

7. Самосвідомість.

Ця тема є складною для вивчення, тому готуючись до заняття, зверніться до матеріалів, які були дані на лекції. Потрібно зосередитись на розумінні генерального фактору інтелекту та фактору специфічних здібностей. (За Ч.Спірменом) Та проаналізувати 7 розумових потенцій (автор Л.Терстоун). Доступно та зрозуміло ця тема викладена в посібнику «Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми: СумДУ, 2011. – 331с.» Вивчаючи поняття «Психіка», слід звернутися до схеми відображення оточуючого середовища за І.П.Павловим, яка була розглянута на лекції.

Завдання: привести приклади 7 розумових потенцій (автор Л.Терстоун). Дати порівняльну характеристику свідомості та самосвідомості. Проаналізувати різні визначення.

Список літератури

1. Психология / И. В. Дубровина и др. – М. : Академия, 2002. – 464 с.
2. Грановская Р. М. Элементы практической психологии / Р. М. Грановская. – СПб. : Свет, 1997. – 608 с.
3. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2000. – 368 с.
4. Майерс Д. Психология / Д. Майерс. – Мн. : Попури, 2001. – 848 с.
5. Максименко С. Д. Общая психология / С. Д. Максименко. – М. : Реал – бук, 1999. – 528 с.
6. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2002. – 592 с.
7. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 480 с.

8. Немов Р. С. Психологія : в 3 кн. / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС, 2001. – Кн. 1 – 688 с. ; кн. 2 – 608 с. ; кн. 3 – 640 с.
9. Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми: СумДУ, 2011. – 331с.
10. Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
11. Психологія / под ред. А. А. Крылова. – М. : Проспект, 1999. – 584 с.
12. Психологія / под ред. В. Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2000. – 672 с.
13. Столяренко Л. Д. Основы психологи / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 672 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Інтелект людини забезпечує:
 - а) правильне мислення;
 - б) розвиток людини;
 - в) досягнення у праці;
 - г) аналіз фактів;
 - д) пристосування до середовища.
2. Виділяють такі види інтелекту:
 - а) науковий;
 - б) теоретичний;
 - в) практичний;
 - г) вербальний;
 - д) невербальний.
3. Найбільш інтенсивно інтелект розвивається:
 - а) протягом усього життя;
 - б) від народження до 2 років;

- в) від 2 до 12 років;
 - г) від 12 до 20 років;
 - д) від 20 до 30 років.
4. Тести розвитку інтелекту у дорослих розробив:
- а) З.Фрейд;
 - б) Ч.Спірмен;
 - в) Д.Гілфорд;
 - г) Л.Терстоун;
 - д) Д.Векслер.
5. Максимуму інтелект людини досягає у віці:
- а) 10 -12 років;
 - б) 19 -20 років;
 - в) 30 -34 років;
 - г) 35 -40 років;
 - д) 40 -59 років.

Тема 6. Когнітивна сфера людини

Теоретичні поняття: відчуття, сприймання, увага; мимовільна увага, довільна увага, післядовільна увага, внутрішня увага, зовнішня увага; домінанта, пам'ять, образна пам'ять, рухова пам'ять, емоційна пам'ять, словесно-логічна пам'ять, мимовільна пам'ять, довільна пам'ять, оперативна пам'ять, короткочасна пам'ять, довготривала пам'ять; мислення, наочно-дійове мислення, наочно-образне мислення, словесно-логічне мислення, увага.

План

1. Відчуття.
2. Сприймання.
3. Увага як умова розгортання когнітивних процесів.

4. Види уваги. Неуважність і її причини.
5. Поняття, види та індивідуальні особливості пам'яті.
6. Мислення.
7. Уява

Готуючись до заняття зверніться до таблиці, яка була заповнена на лекції, як порівняльна характеристика пізнавальних процесів «Відчуття та сприймання». Слід чітко зрозуміти, як відбувається процес відчуття, а як процес сприймання. Для цього треба розібратися в особливостях фізіологічної основи відчуттів і фізіологічної основи сприймання. Завершувати свій виступ коротким висновком про закономірності відчуттів та особливості сприймання в житті людини.

Вивчаючи тему «Увага», слід розібратися у видах уваги, зосередитись на фізіологічній основі протікання цього процесу, з метою уміло керувати процесом формування уважності в повсякденному житті. Виявити причини власної неуважності та розглянути методи розвитку уваги.

Готуючи питання види пам'яті, зверніть увагу на класифікацію видів за різними ознаками. Підготуйте висновки про конкретні методи вдосконалення пам'яті.

У темі «Мислення» важливо зрозуміти, як пояснити опосередкований та узагальнюючий характер відображення дійсності. Необхідно звернути увагу на зв'язок мислення з мовою.

Зверніть увагу на особливості уяви, завдяки яким вона відрізняється від інших пізнавальних процесів. Важливо зрозуміти прояви пасивної та активної уяви. Та значення мрії у втіленні у життя творчих задумів.

Завдання: СРС - Вести запис основних понять в словнику. Запропонуйте структурну схему «Пам'ять». Проаналізуйте свої індивідуальні особливості пам'яті. Порівняти операції мислення: аналіз та синтез. Проаналізувати різні визначення.

Список літератури

1. Психологія / И. В. Дубровина и др. – М. : Академия, 2002. – 464 с.
2. Грановская Р. М. Элементы практической психологии / Р. М. Грановская. – СПб. : Свет, 1997. – 608 с.
3. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2000. – 368 с.
4. Майерс Д. Психология / Д. Майерс. – Мн. : Попурі, 2001. – 848 с.
5. Максименко С. Д. Загальна психологія. – Вінниця : Нова книга – 2004. – 704 с.
6. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2002. – 592 с.
7. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 480 с.
8. Немов Р. С. Психологія : в 3 кн. / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС, 2001. – Кн. 1 – 688 с. ; кн. 2 – 608 с. ; кн. 3 – 640 с.
9. Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми: СумДУ, 2011. – 331с.
10. Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
11. Психологія / под ред. А. А. Крылова. – М. : Проспект, 1999. – 584 с.
12. Психологія / под ред. В. Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2000. – 672 с.
13. Столяренко Л. Д. Основы психологии / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 672 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Вчення про домінанту розробив:

- а) І.Павлов;
- б) О.Ухтомський;
- в) Ч.Дарвін ;
- г) Д.Векслер;
- д) Ф.Вернон.

2. Виділяють такі види мислення:

- а) наочно – дійове;
- б) наочно – теоретичне;
- в) науково - практичне;
- г) наочно – образне;
- д) словесно – логічне.

3.Індивідуальні особливості пам'яті залежать від особливостей за-пам'ятовування, а саме:

- а) швидкості;
- б) точності;
- в) міцності;
- г) доцільності;
- д) систематичності.

4. Спрямованість і зосередженість психічної діяльності на певних об'єктах називається:

- а) інтелектуальністю;
- б) наполегливістю;
- в) увагою;
- г) спостережливістю;
- д) дотепністю.

5. Залежно від аналізаторів образну пам'ять поділяють на:

- а) зорову;
- б) слухову;
- в) дотикову;
- г) нюхову;

д) смакову.

Тема 7. Здібності та творчість

Теоретичні поняття: здібності, загальні та спеціальні здібності, задатки, френологічна карта, обдарованість, талант, геніальність, креативність, творча особистість.

План

1. Історія вивчення та сучасне розуміння здібностей.
2. Задатки.
3. Обдарованість.
4. Талант.
5. Геніальність.
6. Творча особистість і її життя.
7. Умови формування креативності.

Готуючись до заняття проаналізуйте наукове визначення поняття «Здібності». Зверніть увагу на зв'язок здібностей і діяльності, на який наголошувалось в лекції. Важливо розібратися в поняттях: геніальність, талант, обдарованість. З цією метою слід опрацювати матеріал підручника: Дружинин В.Н. Психология общих способностей – СПб.: Питер, 2000. – 368 с.

Завдання: СРС - Вести запис основних понять в своєму словнику. Запропонуйте схему «Здібності людини». Приведіть приклади задатків, як основи розвитку здібностей. Проаналізуйте різні визначення.

Список літератури

1. Психология / И. В. Дубровина и др. – М. : Академия, 2002. – 464 с.

2. Грановская Р. М. Элементы практической психологии / Р. М. Грановская. – СПб. : Свет, 1997. – 608 с.
3. Дружинин В.Н. Психология общих способностей – СПб.: Питер, 2000. – 368 с.
4. Максименко С. Д. Общая психология / С. Д. Максименко. – М. : Реал – бук, 1999. – 528 с.
5. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2002. – 592 с.
6. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 480 с.
7. Немов Р. С. Психологія : в 3 кн. / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС, 2001. – Кн. 1 – 688 с. ; кн. 2 – 608 с. ; кн. 3 – 640 с.
8. Общая психология / под ред. А. В. Петровского. – М. : Просвещение, 1986. – 464 с.
9. Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми: СумДУ, 2011. – 331с.
10. Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
11. Столяренко Л. Д. Основы психологии / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 672 с.
12. Роменець В. А. Психологія творчості / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2001. – 288 с.

Тема 8. Темперамент та характер

Теоретичні поняття: темперамент, гуморальна теорія, конституційна теорія, фізіологічна теорія, тип вищої нервової діяльності, гальмування, збудження, холеричний темперамент, сангвістичний темперамент, флегматичний темперамент, меланхолічний темперамент, «сильні та слабкі» типи темпераменту, характер, риси характеру, структура характеру, характер і система відносин до пра-

ці, до інших людей, до самої себе, до речей, акцентуації характеру, стереотипи.

План

1. Поняття та обумовленість темпераменту.
2. Типи темпераменту.
3. Темперамент та індивідуальний стиль діяльності.
4. Загальне розуміння та природа характеру.
5. Структура характеру.
6. Національний характер.

Готуючись до заняття потрібно розібратися в особливостях нейрофізіологічної теорії темпераменту І.П. Павлова, пригадати властивості нервової системи, звернути суттєву увагу на схему, яку будували під час лекції. У короткому висновку проаналізувати взаємозв'язок між темпераментом та діяльністю.

Слід звернути увагу на суттєву різницю між темпераментом і характером. Проаналізувати різні теорії акцентуації характеру. (К.Леонгарда, Е.Фрома, Лічко) Важливо дати визначення процесу самовиховання. На сьогодні дуже актуальним постало питання виховання патріотичних рис характеру. Слід опрацювати матеріал, який більш глибоко характеризує ці риси.

Завдання: Дати повну характеристику типів темпераменту. Навести приклади прояву екстраверсії та інтроверсії. Вести записи в словнику. Дати порівняльну характеристику темпераменту та характеру. Назвіть риси характеру, які проявляються у ставленні до себе; до інших людей; до діяльності.

Список літератури

1. Корнев М. Н. Соціальна психологія / М. Н. Корнев, А. Б. Коваленко. – К. : 1995. – 304 с.

2. Максименко С. Д. Общая психология / С. Д. Максименко. – М. : Реал-бук, 1999. – 528 с.
3. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2002. – 592 с.
4. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 480 с.
5. Основи загальної психології / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Перспектива, 1998. – 256 с.
6. Основи психології / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К. : Либідь, 1996. – 632 с.
7. Психологія / за ред. Г. С. Костюка. – К. : Рад. школа, 1961. – 584 с.
8. Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми: СумДУ, 2011. – 331с.
9. Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
10. Романовська Л. І. Диференційна психологія / Л. І. Романовська, Л. О. Подкоритова. – Львів: «Новий світ – 2000», 2008. – 236 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Індивідуально-своєрідна, природно-обумовлена сукупність динамічних проявів психіки називається:
 - а) індивідуальністю;
 - б) характером;
 - в) типом нервової системи;
 - г) темпераментом;
 - д) здібностями.
2. І. П. Павлов виділив 3 властивості нервової системи:
 - а) сила;
 - б) урівноваженість;

- в) мобільність;
 - г) лабільність;
 - д) рухомість.
3. Меланхолічному типу темпераменту відповідає тип ВНД:
- а) сильна, урівноважена, рухлива;
 - б) сильна, неурівноважена, малорухлива;
 - в) сильна, урівноважена, малорухлива;
 - г) сильна, неурівноважена;
 - д) слабка.
4. Якому етапу діяльності більше уваги приділяють представники сильних типів темпераменту:
- а) підготовчому;
 - б) виконавчому;
 - в) аналізуючому;
 - г) контрольному;
 - д) підсумковому.
5. Особливості типового характеру виявляються стосовно:
- а) праці;
 - б) інших людей;
 - в) самого себе;
 - г) речей;
 - д) діяльності.

Тема 9. Емоційно – вольові процеси

Теоретичні поняття: почуття, вищі почуття, види стресу, емоції, стеничні, астеничні емоції, полярність емоцій і почуттів, воля, проста, складна вольова дія, афект, настрій, фрустрація, пристрасті, безвілля.

План

1. Поняття про емоції та почуття.

2. Форми переживання емоцій і почуттів.
3. Вищі почуття.
4. Поняття про волю.
5. Основні якості волі.
6. Безвілля, його причини і переборення.

Вивчаючи дану тему зверніться до особливостей емоцій та почуттів, які були розглянуті на лекції. На сьогодні дуже актуальним постало питання виховання патріотичних почуттів. Слід опрацювати матеріал, який більш глибоко характеризує цей вид почуттів. Необхідно звернути увагу на вплив емоцій та почуттів на здоров'я людини. Навчитися розрізняти емоційні стани та форми: настрій, стрес, афект. Проаналізувати різні методи виходу із стресових ситуацій та стану афекту та чітко виділити ті, які допомагають вам.

Проаналізувати детерміністичне розуміння волі, досліджене І.Сеченовим та І.Павловим, які були дані на лекції. Обов'язково вміти охарактеризувати основні якості волі. Виділити причини безвілля та методи подолання.

Завдання: Порівняти якості волі наполегливість та впертість. Навести приклади простої та складної вольової дії.

Дати порівняльну характеристику поняттям емоції та почуття.

Дати порівняльну характеристику стенічним та астенічним емоціям та почуттям.

Список літератури

1. Максименко С. Д. Общая психология / С. Д. Максименко. – М. : Реал-бук, 1999. – 528 с.
2. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2002. – 592 с.
3. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 480 с.

4. Основи загальної психології / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Перспектива, 1998. – 256 с.
5. Основи психології / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К. : Либідь, 1996. – 632 с.
6. Психологія / за ред. Г. С. Костюка. – К. : Рад. школа, 1961. – 584 с.
7. Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми: СумДУ, 2011. – 331с.
8. Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Виділяють такі види стресу:
 - а) активний і пасивний;
 - б) діловий і особистий;
 - в) соціальний і моральний;
 - г) фізіологічний і психологічний;
 - д) поведінковий і моральний.
2. За рівнем активності емоції виділяють:
 - а) стенічні, астенічні;
 - б) активні, пасивні;
 - в) активуючу, гальмуючі;
 - г) гальмівні, дієві;
 - д) ділові, особистісні.
3. Який вид задоволення супроводжує виконання вольової дії:
 - а) емоційне;
 - б) моральне;
 - в) сексуальне;
 - г) інтелектуальне;
 - д) інстинктивне;

4. Знайдіть дві відмінності складної вольової дії від простої:
 - а) наявність мети;
 - б) боротьба мотивів;
 - в) велика кількість проміжних етапів;
 - г) подолання зовнішніх перешкод;
 - д) усвідомлення можливостей для досягнення мети.
5. Відповідно до теорії Анохіна, головне призначення емоцій:
 - а) вплив на оточуючих;
 - б) емоційне відображення емоцій інших людей;
 - в) пристосування до ситуації;
 - г) залякування супротивника;
 - д) задоволення потреб.

Тема 10. Особистість у групі

Теоретичні поняття: група, соціальна фасилітація, соціальна інгібіція, деіндивідуалізація, домінантна реакція, соціальні лінощі, фізична анонімність, агресія, ворожа агресія, інструментальна агресія, катарсис, соціальне вчення, альтруїзм, соціальний обмін, замаскований егоїзм, емпатія.

План

1. Вплив групи на особистість. Меншість та більшість у групі, їх психологічна характеристика.
2. Соціальна фасилітація та інгібіція.
3. Деіндивідуалізація.
4. Агресія та соціально-психологічні фактори, що її обумовлюють.
5. Психологічна характеристика та умови виникнення альтруїзму.

Список літератури

1. Еникеев М. И. Общая и социальная психология / М. И. Еникеев. – М. : НОРМА-ИНФА, 2000. – 624 с.

2. Кудояр Л. М. Психологічні погляди А. С. Макаренка: Виховання. Педагогічна діяльність / Л. М. Кудояр. – Суми: СумДУ, 2007. – 318 с.
3. Майерс Д. Соціальна психологія / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 1999. – 688 с.
4. Москаленко В. В. Соціальна психологія / В. В. Москаленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : у двох книгах / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Кн. 1. – К. : Либідь, 2004. – 576; кн. 2 – К. : Либідь, 2006. – 560 с.
6. Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми. : СумДУ, 2011. – 331с.
7. Чорнобай В. А. Соціальна психологія. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 256 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. У малих соціальних групах домінує спілкування:
 - а) опосередковане;
 - б) ділове;
 - в) емоційне;
 - г) безпосереднє;
 - д) партнерське.
2. За мірою відкритості виділяють групи:
 - а) основні;
 - б) неосновні;
 - в) референтні;
 - г) відкриті;
 - д) закриті.
3. Групи, у яких відносини будують за адміністративними принципами, називаються:
 - а) діловими, або офіційними;

- б) дружніми;
 - в) емоційними;
 - г) аматорськими;
 - д) професійними.
4. Допомогу краще одержати від:
- а) адміністратора;
 - б) офіційним шляхом;
 - в) неофіційно, від колег;
 - г) родичів;
 - д) близьких людей.
5. Психологічним феноменом взаємодії у колективі є:
- а) асоціація;
 - б) диференціація;
 - в) колективістичне самовизначення;
 - г) конформізм;
 - д) підпорядкування.

Тема 11. Спілкування як комунікація

Теоретичні поняття: мова та мовлення, сутність та функції спілкування, комунікативний, інтерактивний, перцептивний аспекти спілкування, вербальні та невербальні засоби спілкування, явище госпіталізму, жестикуляція.

План

1. Сутність та функції спілкування.
2. Комунікативний аспект спілкування.
3. Інтерактивний аспект спілкування.
4. Перцептивний аспект спілкування.
5. Роль спілкування у психічному розвитку людини.
6. Вербальні та невербальні засоби спілкування.
7. Види відстаней у процесі спілкування.

8. Види поглядів у спілкуванні.

Список літератури

1. Еникеев М. И. Общая и социальная психология / М. И. Еникеев. – М. : НОРМА-ИНФА, 2000. – 624 с.
2. Кудояр Л. М. Психологічні погляди А. С. Макаренка: Виховання. Педагогічна діяльність / Л. М. Кудояр. – Суми: СумДУ, 2007. – 318 с.
3. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 1999. – 688 с.
4. Москаленко В. В. Соціальна психологія / В. В. Москаленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : у двох книгах / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Кн. 1. – К. : Либідь, 2004. – 576; кн. 2 – К. : Либідь, 2006. – 560 с.
6. Психологія / за заг. ред. Л. М. Кудояра. – Суми. : СумДУ, 2011. – 331 с.
7. Чорнобай В. А. Социальная психология. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 256 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Невербальна система передачі інформації – це:
 - а) використання інтонації;
 - б) використання мови;
 - в) використання рухів тіла;
 - г) використання жестів;
 - д) використання музики.
2. Проксеміка – це:
 - а) поза і рухи тіла людини;
 - б) просторова і часова організація спілкування;

- в) рухи руками;
- г) рухи м'язів обюличчя;
- д) сила і тембр голосу.

3. Система контактів між людьми, що виникає у процесі спільної діяльності, називається:

- а) взаємодія;
- б) спілкування;
- в) взаємовідносини;
- г) регулювання;
- д) сприймання.

4. Спілкування відіграє провідну роль у:

- а) діяльності;
- б) сприйманні;
- в) мисленні;
- г) коханні;
- д) психічному розвитку дитини.

5. К. Ізард виділив такі емоції, як бар'єри у спілкуванні:

- а) страждання;
- б) обурення;
- в) огиду;
- г) презирство;
- д) страх.

Частина II. Вікова психологія

Тема 1. Об'єкт і предмет, мета і завдання вікової психології.

Теоретичні поняття: вікова психологія, предмет вікової психології, принципи вікової психології, вік, віковий період, періодизація, розвиток, динаміка розвитку, онтогенез, філогенез, метод, методи дослідження, експеримент, спостереження, лонгітюдний метод, метод порівняння, метод зрізів.

План

1. Структура, значення та місце вікової психології в системі наук.
2. Методологічні засади та принципи вікової психології.
3. Історія виникнення та провідні напрями вікової психології.
4. Вік як основна наукова категорія.
5. Взаємозв'язки онтогенезу та філогенезу.
6. Класифікація методів дослідження вікової психології (за Б.Г. Ананьєвим).
7. Специфіка застосування психологічних методів дослідження у різні вікові періоди розвитку людини.

Вступна тема з курсу вікової психології орієнтована на усвідомлення специфіки даної науки, її предмету і об'єкту, фіксацію уявлень про психологічну науку, засвоєних при вивченні загальної психології.

Особливу увагу звертає питання 7, спрямоване не лише на вміння користуватися науковими джерелами, але і на аналітичне мислення студентів. Важливо, щоб специфічність дослідження осіб різних вікових категорій була проаналізована індивідуально студентом, виходячи із власних життєвих уявлень про існуючі вікові категорії нашого суспільства. Співвіднесення теоретичної інформації із практичним досвідом та уявленнями про самого себе сприяє засвоєнню теоретичної інформації та розвитку навичок практичного її застосування.

Додаткові завдання.

Письмово. Схематично зобразити структуру галузей психології із зазначенням місця, взаємозв'язків і структурних елементів вікової психології.

Повідомлення.

1. Наочно представити групі конкретний метод вікової психології (мати готові власні результати його застосування і пояснити особливості або просто провести з групою цю методику). Це може бути психодіагностична методика, яка придатна для вікової психології (наприклад, дослідження дітей як тестування, експеримент з підлітками, проєктивна методика – на вибір студента), або презентувати і вміти пояснити будь-який метод математичної обробки даних з психології (критерій Спірмена, наприклад).

2. Вибірка досліджуваних у віковій психології: види та особливості

Рекомендована література

Базова

Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – §§1.1, 1.2.

Александров Ю. В. Психологія розвитку : навч. посіб. / Александров Ю. В. ; [відп. ред. Л. О. Шевченко] ; М-во освіти і науки України, Харк. нац. ун-т внутріш. справ. – Харків : Панов А. М., 2015. – 335 с.

Додаткова

1. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. Г. Видра. – К. : ЦУЛ, 2011. – 112 с.

2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – 2-е вид., доп. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.
3. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1973. – 288 с.
4. Крайг Г. Психология развития : учеб. пос. / Г. Крайг. – 7-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 992 с. – (Мастера психологии).
5. Кулагина И.Ю. Возрастная психология : учеб. пос. / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М. : Юрайт, 2003. – 464 с.
6. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник / В. С. Мухина. – 10-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2006. – 608 с.
7. Павелків Р. В. Вікова психологія : підр. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.
8. Абрамова Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. – М. : Академия : Раритет, 1997. – 704 с.
9. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К. : ЦУЛ, 2012. – 376 с.
10. Выготский Л. С. Собрание сочинений [Текст] : В 6-ти томах. Т. 3 : Проблемы развития психики / Л. С. Выготский ; Под ред. А.М. Матюшкина. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с.
11. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій / М. М. Заброцький. – К. : МАУП, 2000. – 100 с.
12. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.

13. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. / В. П. Кутішенко. – 2-ге вид. – К. : ЦУЛ, 2010. – 128 с.

14. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2007. – 330 с.

15. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Кількісні та якісні зміни у людини – це:

- а) ріст;
- б) розвиток;
- в) навчання;
- г) дозрівання;
- д) виховання.

2. Основна категорія вікової психології:

- а) учіння;
- б) научіння;
- в) психіка;
- г) вік;
- д) онтогенез.

3. Спостереження - це:

- а) комплексний метод;
- б) генетичний метод;
- в) емпіричний метод;
- г) теоретичний метод

4. Предметом вікової психології є:

- а) вікова динаміка психіки людини, онтогенез психічних процесів і психічних властивостей особистості людини, яка розвивається;
- б) психологічні закономірності навчання і виховання дітей різного віку;
- в) особливості етапів психічного розвитку людини.
- г) нічого з перерахованого вище.

Тема 2. Поняття про психічний розвиток.

Теоретичні поняття: розвиток, психічна зміна, динаміка психічного розвитку, критерії розвитку, детермінанти розвитку психіки, навчання, зона актуального розвитку, зона найближчого розвитку, учіння, научіння, класичне обумовлення, оперантне обумовлення, підкріплення, покарання, формування особистості, суперечності психічного розвитку, конвергенція, спадковість, середовище, соціалізація, затримка психічного розвитку, гетерохронія, акселерація, ретардація.

План

1. Психічний розвиток як наукове поняття.
2. Детермінанти психічного розвитку. Навчання і розвиток (підходи Ж. Піаже, Л.С. Виготського, Б. Скіннера, А. Бандури, Г.С. Костюка).
3. Співвідношення біологічного і соціального факторів психічного розвитку. Теорія конвергенції В. Штерна.
4. Загальні закономірності психічного розвитку індивіда.
5. Порушення психічного розвитку.
6. Гетерохронія психічного розвитку: акселерація та ретардація.

Успішне засвоєння матеріалу даної теми є обов'язковою умовою подальшого оволодіння курсом, деталізації періодів психічного розвитку індивіда.

У питанні 2 необхідно розкрити принципові відмінності між теоретичним баченням зазначених авторів послідовності навчання і розвитку особистості. Студент має спираючись на лекційні матеріали та інформаційні джерела, самостійно підібрати приклади з власного життя на доказ або спростування різних концепцій даної залежності.

Для професійного становлення студентів важливо зрозуміти, що порушення психічного розвитку не є причиною виключення будь-якої людини із соціуму. В інклюзивному суспільстві у рівній мірі особи, які мають певні порушення, мають можливість реалізуватися на різних етапах свого вікового розвитку.

Додаткові завдання.

Письмово. Скласти у вигляді таблиці чи схеми перелік психічних функцій, процесів, властивостей, станів, які можуть бути успадковані та таких, які визначаються переважно шляхом соціалізації. Визначити, які з них стосуються особисто вас. Як висновком, одним реченням відповісти на питання: На вашу думку, що є визначальним фактором розвитку психіки – генетичний чи соціалізуючий?

Повідомлення.

1. Описати експерименти Ж. Піаже.
2. Розвиваюче раннє навчання (представити одну методику, наприклад, Монтессорі, Домана, Зайцева тощо)

Рекомендована література

Базова

1. Савчин, М. В. Вікова психологія: навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – §§1.3
2. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — С. 14-24.

Додаткова

1. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. Г. Видра. – К. : ЦУЛ, 2011. – 112 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – 2-е вид., доп. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.
3. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение,1973. – 288 с.
4. Крайг Г. Психология развития : учеб. пос. / Г. Крайг. – 7-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 992 с. – (Мастера психологии).
5. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н.Возрастнаяпсихология : учеб. пос. / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М. : Юрайт, 2003. – 464 с.
6. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник / В. С. Мухина. – 10-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2006. – 608 с.
7. Павелків Р. В. Вікова психологія : підр. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.
8. Абрамова, Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. – М. : Академия : Раритет, 1997. – 704 с.
9. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К. : ЦУЛ, 2012. – 376 с.

10. Выготский Л. С. Собрание сочинений [Текст] : В 6-ти томах. Т. 3 : Проблемы развития психики / Л. С. Выготский ; Под ред. А.М. Матюшкина. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с.

11. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій / М. М. Заброцький. – К. : МАУП, 2000. – 100 с.

12. Загальна вікова і педагогічна психологія [Текст] : практикум / За ред. Д.Ф. Ніколенка. – К. : Вища шк., 1980. – 207 с.

13. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.

14. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2007. – 330 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Літичні періоди психічного розвитку людини це:

- а) бурхливі періоди розвитку;
- б) спокійні періоди розвитку;
- в) збочення у психічному розвитку;
- г) недоліки розвитку;
- д) нові надбання розвитку.

2. Яке твердження характеризує підхід Л.С.Виготського до вирішення проблеми взаємозв'язку навчання і розвитку?

- а) навчання слідує за розвитком;
- б) навчання визначає розвиток;
- в) зміни суті навчання не змінюють розумовий розвиток;
- г) ці категорії не пов'язані.

3. Період, який є найбільш сприятливим для розвитку певних психічних структур:

- а) кризовий ;

- б) інтеріоризація;
 - в) сензитивний період;
 - г) екстеріоризація
4. Соціальні типи діяльності забезпечують засвоєння способів дій:
- а) із предметами матеріальної та духовної культури;
 - б) у соціальному середовищі;
 - в) із власними органами тіла;
 - г) із науковими поняттями;
 - д) із власним інтелектом.
5. За спадковістю від батьків до дітей передаються:
- а) знання;
 - б) уміння, навички, досвід;
 - в) біологічні особливості одного із батьків;
 - г) світогляд.

Тема 3. Періодизація вікового розвитку. Кризи розвитку особистості.

Теоретичні поняття: періодизація, криза розвитку, рекапітуляція, біогенетичний принцип, позитивний персоналізм, лібідозна енергія, динамічний критерій розвитку, змістовний критерій розвитку, провідний вид діяльності, соціальна ситуація розвитку, адаптація, соціальна інтеграція, ідентичність, самоідентичність, асиміляція, акомодация, моральний розвиток.

План

1. Загальна характеристика вікових криз.
2. Основні підходи до класифікації періодів розвитку людини:
 - 2.1. Біогенетичний підхід. Теорія рекапітуляції (С. Холл). Концепція А. Валлона.
 - 2.2. Психодинамічний підхід (З. Фрейд).
 - 2.3. Концепція Л.С. Виготського та Д.Б. Ельконіна;
 - 2.4. Періодизація за А.В. Петровським та Д.І. Фельдштейном.

3. Епігенетична концепція Е. Еріксона.
4. Когнітивний підхід (Ж. Піаже).
5. Рівні та стадії морального розвитку особистості (за Л. Кольбергом).
6. Персонологічний підхід (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс).

Представлені базові періодизації вікового розвитку особистості. Завдання студентів – засвоїти принципові підходи до поділу вікових періодів найбільш відомих психологів, а також здійснити спробу співвіднести дані періодизації із власним життєвим досвідом або досвідом знайомих, як висновок – сформулювати власну точку зору щодо узгодженості даного підходу.

З питання 5 рекомендовано ознайомитися із дилемами Кольберга (на вибір), спробувати співвіднести свої відповіді із шкалою оцінювання, визначити власний рівень розвитку моральності відповідно до зазначеної методики.

Вивченням даної теми завершується вступний блок вікової психології, тому заплановано тестова перевірка засвоєних знань.

Додаткові завдання.

Письмово. Проаналізувати власний життєвий шлях або певні вікові періоди за двома запропонованими періодизаціями (ті, які ви вважаєте найбільш точними, або з уявною перспективою з урахуванням майбутнього вашого життя). Коротко пояснити, чому саме тоді відбувся перехід від одного вікового періоду до іншого, який критерій класифікації періодів обрано.

Повідомлення. Представити будь-яку теорію періодизації вікового розвитку людини з не озвучених на лекції (Курт Левін, А. Адлер, гештальт-теорія розвитку, теорія прив'язаності Джона Боулбі, екологічна теорія Урі Бронфенбреннера тощо).

Рекомендована література

Базова

1. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — С. 7-24.

2. Сорокоумова Е.А. Возрастная психология. Краткий курс Учебное пособие предназначено для студентов-психологов очных и заочных отделений высших учебных заведений.- СПб.: Питер, 2007. — С 33-53.

Додаткова

1. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. Г. Видра. – К. : ЦУЛ, 2011. – 112 с.

2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – 2-е вид., доп. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.

3. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение,1973. – 288 с.

4. Крайг Г. Психология развития : учеб. пос. / Г. Крайг. – 7-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 992 с. – (Мастера психологии).

5. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н.Возрастнаяпсихология : учеб. пос. / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М. : Юрайт, 2003. – 464 с.

6. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник / В. С. Мухина. – 10-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2006. – 608 с.

7. Павелків Р. В. Вікова психологія : підр. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.

8. Абрамова, Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. – М. : Академия : Раритет, 1997. – 704 с.
9. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К. : ЦУЛ, 2012. – 376 с.
10. Выготский Л. С. Собрание сочинений [Текст] : В 6-ти томах. Т. 3 : Проблемы развития психики / Л. С. Выготский ; Под ред. А.М. Матюшкина. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с.
11. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій / М. М. Заброцький. – К. : МАУП, 2000. – 100 с.
12. Загальна вікова і педагогічна психологія [Текст] : практикум / За ред. Д.Ф. Ніколенка. – К. : Вища шк., 1980. – 207 с.
13. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.
14. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. / В. П. Кутішенко. – 2-ге вид. – К. : ЦУЛ, 2010. – 128 с.
15. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2007. – 330 с.
16. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Яка діяльність не належить до провідної:
- а) рольова гра;
 - б) малювання;
 - в) навчальна діяльність;

- г) професійна діяльність.
2. Провідною діяльністю називають:
- а) найулюбленішу, найцікавішу для дитини діяльність;
 - б) діяльність, яка посідає найбільше місце в житті дитини;
 - в) діяльність, методи і засоби якої доступні людині на даному віковому періоді розвитку;
 - г) діяльність, яка зумовлює найголовніші зміни у психіці дитини та підготовку до нового етапу її розвитку.
3. Дослідник, який пов'язав психічний розвиток людини із біогенетичним законом Геккеля:
- а) З. Фрейд;
 - б) А. Фрейд;
 - в) С. Холл;
 - г) А. Валлон.
4. В основі чієї теорії періодизації психічного розвитку людини покладено ідеї ідентичності та самоідентичності особистості:
- а) Е. Еріксон;
 - б) С. Холл;
 - в) Л.С. Виготський;
 - г) Л. Кольберг.

Тема 4. Психологія пренатального розвитку та психічного розвитку немовляти.

Теоретичні поняття: пренатальний період, перинатальна психологія, натальний період, криза новонародженості, комплекс пожвалення, первинна соціалізація, післяпологова депресія, девіантне материнство, криза першого року життя.

План

1. Психологічна характеристика розвитку людини у пренатальний та натальний період:

- 1.1. Умови розвитку психіки у пренатальний період.
- 1.2. Психічні прояви людини до народження.
- 1.3. Психологічні особливості натального періоду.
2. Фаза новонародженості. Рефлекси та їх значення в житті людини.
3. Криза новонародженості.
4. Анатомофізіологічні особливості розвитку немовляти.
5. Розвиток емоційної сфери у немовлят. Комплекс поживлення.
6. Розвиток пізнавальних процесів і моторики у немовлят.
7. Криза першого року життя.
8. Система «Немовля - Дорослий»:
 - 8.1. Спілкування з дорослими та його вплив на розвиток немовляти.
 - 8.2. Девіантне материнство. Післяпологова депресія.

Пренатальна психологія є відносно новим напрямом науки, що, з одного боку, дещо обмежує у колі джерел, з іншого – демонструє широкий простір дискусійних питань.

Досліджуючи психологію немовляти, дуже важливо зосередитися на психологічних питаннях не батьків, а власне дитини. Проблеми батьківства будуть розглянуті у акмеологічних темах курсу.

Виключенням є питання девіантного материнства, що пов'язані із життєво детермінуючим впливом результатів засвоєння психологічної ролі матері на психічний розвиток немовляти.

Додаткові завдання.

Письмово. Опитати своїх мам (або будь-яких знайомих, які мають дітей старше 10 років) про те, що їм особливо запам'яталося про час до народження дитини (бажано вас самих) і першого року життя. Яке перше слово сказали, коли навчилися ходити, самостійно

їсти ложкою, чи були якісь реакції до народження, що було важче – пологи чи перші місяці життя дитини, чи була післяпологова депресія і т.д.

Повідомлення.

1. Психологічні експерименти пренатального періоду.
2. Дослідження комплексу пожвалення С.Ю. Мещеряковою.

Рекомендована література

Базова

1. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 86-115.

2. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет): Учебное пособие. 5-е изд. — М.: Изд-во УРАО, 1999. - Раздел II, глава 1.

Додаткова

1. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. Г. Видра. – К. : ЦУЛ, 2011. – 112 с.

2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – 2-е вид., доп. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.

3. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение,1973. – 288 с.

4. Крайг Г. Психология развития : учеб. пос. / Г. Крайг. – 7-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 992 с. – (Мастера психологии).

5. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник / В. С. Мухина. – 10-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2006. – 608 с.
6. Павелків Р. В. Вікова психологія : підр. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.
7. Абрамова, Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. – М. : Академия : Раритет, 1997. – 704 с.
8. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К. : ЦУЛ, 2012. – 376 с.
9. Выготский Л. С. Собрание сочинений [Текст] : В 6-ти томах. Т. 3 : Проблемы развития психики / Л. С. Выготский ; Под ред. А.М. Матюшкина. – М. : Педагогика, 1983. – 368 с.
10. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій / М. М. Заброцький. – К. : МАУП, 2000. – 100 с.
11. Загальна вікова і педагогічна психологія [Текст] : практикум / За ред. Д.Ф. Ніколенка. – К. : Вища шк., 1980. – 207 с.
12. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.
13. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. / В. П. Кутішенко. – 2-ге вид. – К. : ЦУЛ, 2010. – 128 с.
14. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2007. – 330 с.
15. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Період, який триває з 22 тижня вагітності і до 7 дня після народження дитини, називається
 - а) пренатальний;
 - б) перинатальний;
 - в) натальний;
 - г) сенситивний.
2. Перша форма емоційної реакції дитини з'являється під час:
 - а) кризи новонародженості;
 - б) під час народження;
 - в) кризи першого року життя;
 - г) комплексу поживлення.
3. Що є «ситуація Ми» для немовляти:
 - а) новоутворення;
 - б) провідний вид діяльності;
 - в) соціальна ситуація розвитку;
 - г) не характерна для цього віку.
4. Центральне новоутворення немовляти:
 - а) потреба у спілкуванні з дорослим;
 - б) самосвідомість;
 - в) активність і розвиток;
 - г) пізнавальний інтерес;
 - д) самостійна мова.

Тема 5. Психічний розвиток дитини в ранньому віці.

Теоретичні поняття: «ходяче дитинство», рухові навички, предметна гра, сприйняття, афективність сприйняття, наочно-дійове мислення, мовлення, гра, іграшка, криза трьох років, негативізм, самоусвідомлення «Я сам».

План

1. Анатомо-фізіологічні передумови психічного розвитку в ранньому дитинстві.
2. Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність у ранньому дитинстві.
3. Новоутворення періоду.
4. Розвиток рухових навичок. Прямоходіння та його значення для розвитку дитини.
5. Когнітивний розвиток в ранньому дитинстві. Розвиток мовлення.
6. Теорії ігрової діяльності. Види, складові та вплив ігрової діяльності.
7. Соціальні аспекти розвитку дитини у ранньому віці.
8. Формування самосвідомості дітей раннього віку. Криза 3-х років.

Розширення можливостей дослідження проявів психічного життя дитини у ранньому віці дозволяє звернутися до питань загальної психології щодо класифікації психічних явищ, когнітивної сфери тощо.

Вивчення питання ігрової діяльності можна організувати шляхом мозкового штурму з пригадування власних дитячих ігор, захоплень. Завдання студента не лише пригадати, але і проаналізувати місце дитячої гри чи іграшки у дослідженій класифікації, функції тощо.

Додаткові завдання.

Письмово. Скласти анкету для мам дітей віком від 1 до 4 років з метою підтвердження чи спростування теоретичних даних про ПДВ, ССР та новоутворення дитини раннього віку.

Повідомлення. Прочитати дві глави із книги Чуковського «От двух до пяти» і представити групі найбільш цікаві моменти.

Рекомендована література

Базова

1. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — С. 7-24.
2. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — С. 86-115.
3. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет): Учебное пособие. 5-е изд. — М.: Изд-воУРАО, 1999. - Раздел II, глава 3.

Додаткова

1. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. Г. Видра. — К. : ЦУЛ, 2011. — 112 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. — 2-е вид., доп. — К. : Каравела, 2007. — 400 с.
3. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /Под ред. А.В. Петровского. — М.: Просвещение,1973. — 288 с.
4. Крайг Г. Психология развития : учеб. пос. / Г. Крайг. — 7-е междунар. изд. — СПб. : Питер, 2000. — 992 с. — (Мастера психологии).
5. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник / В. С. Мухина. — 10-е изд., перераб. и доп. — М. : Академия, 2006. — 608 с.
6. Павелків Р. В. Вікова психологія : підр. / Р. В. Павелків. — К. : Кондор, 2011. — 469 с.

7. Абрамова, Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. – М. : Академия : Раритет, 1997. – 704 с.
8. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К. : ЦУЛ, 2012. – 376 с.
9. Выготский Л. С. Собрание сочинений : В 6-ти томах. Т. 4 : Детская психология / Л. С. Выготский ; Под ред. Д.Б. Эльконина. – М. : Педагогика, 1983. – 432 с.
10. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій / М. М. Заброцький. – К. : МАУП, 2000. – 100 с.
11. Загальна вікова і педагогічна психологія [Текст] : практикум / За ред. Д.Ф. Ніколенка. – К. : Вища шк., 1980. – 207 с.
12. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.
13. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2007. – 330 с.
14. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Новоутворенням раннього віку є:
 - а) засвоєння моральних норм і правил;
 - б) система "Я";
 - в) маніпуляція з предметами;
 - г) логічне мислення.
2. Раннє дитинство є сенситивним періодом розвитку:
 - а) грамотної мови;

- б) внутрішнього мовлення;
 - в) автономної мови.
 - г) активної мови.
3. Що не є типовою ознакою кризи трьох років:
- а) негативізм;
 - б) впертість;
 - в) тенденція до зближення себе з оточуючими;
 - г) тенденція до агресивного відстоювання самостійності.
4. Предмет, що модулює будь-який предмет дорослого світу:
- а) іграшка;
 - б) модулятор;
 - в) засіб діяльності;
 - г) нічого з перерахованого.

Тема 6. Особливості психічного розвитку в дошкільному віці.

Теоретичні поняття: сюжетно-рольова гра, правила, соціальна роль, соціалізація дошкільника, «суспільний дорослий», сюжетні іграшки, довільність, супідрядність мотивів, самосвідомість, егоцентрична мова.

План

1. Анатомо-фізіологічні передумови психічного розвитку в дошкільному віці.
2. Сюжетно-рольова гра як провідна діяльність дошкільників.
3. Соціальна ситуація розвитку дошкільника. Пізнання світу дорослих дитиною дошкільного віку.
4. Новоутворення дошкільного віку. Супідрядність мотивів. Розвиток самосвідомості дошкільника.
4. Особливості розвитку пізнавальної сфери дошкільнят. Зображальна та конструктивна діяльність дошкільника. дошкільника. Егоцентрична мова.

5. Розвиток особистості та самооцінки дошкільника.
6. Криза семи років.
7. Психологічна готовність дитини до навчання у школі.

Особливістю вивчення цього вікового періоду можна вважати те, що більшість людей мають певні спогади цього віку, дуже часто найбільш ранні. Задача студента перенести власні спогади у наукову площину, що сприяє аналітичному розвитку, необхідній компетенції фахівця.

Починаючи з 7 питання даної теми і у майбутніх темах, студент зустрічається із проблемами шкільного навчання, готовності до нього. Важливо звернути увагу, що досліджується цей аспект виключно з точки зору розвитку психіки дитини. Тому звертатися варто саме до психологічних наукових джерел.

Також важливо звернути увагу, що криза семи років не повинна узагальнюватися із проблемою адаптації до школи. Це окреме психічне явище, що потребує свого розуміння як соціально-психологічного чинника розвитку дитини.

Додаткові завдання.

Письмово. Уявити, що до вас звернулися батьки дитини дошкільного віку, які не можуть вирішити, коли віддавати дитину до школи. Батько наполягає, що краще у шість років, бо є гроші на рюкзак, а мати вважає, що дитині важко буде носити цей рюкзак, тому краще почекати ще рік. Завдання. Скласти план практичної перевірки дитини до готовності навчання у школі (можна використувати відомі методики, але пояснити, на що саме вони спрямовані). Обов'язково вказати, чому саме той чи інший фактор важливий для початку шкільного навчання.

Повідомлення.

1. Амнезія дитинства – поняття, причини. Можна провести опитування групи щодо часу перших власних спогадів.

2. Тлумачення закарлючок на полях (психографологія). Чи пов'язані ці знаки із нашим дитинством?

3. Описати експерименти В.С. Мухіної (за будь-якою тематикою, наприклад, розвиток уявлень про час і простір у дошкільному віці)

Рекомендована література

Базова

1. Мухина В.С. Детская психология: Учеб. для студентов пед. ин-тов/ Под ред. Л. А. Венгера.—2-е изд., перераб. и доп.— М.: Просвещение, 1985.— С. 115-262.

2. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — С. 24-38.

3. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – Розділ 2.2.

4. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет): Учебное пособие. 5-е изд. — М.: Изд-воУРАО, 1999. - Раздел III.

Додаткова

1. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. Г. Видра. – К. : ЦУЛ, 2011. – 112 с.

2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – 2-е вид., доп. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.

3. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение,1973. – 288 с.

4. Крайг Г. Психология развития : учеб. пос. / Г. Крайг. – 7-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 992 с. – (Мастера психологии).

5. Павелків Р. В. Вікова психологія : підр. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.

6. Абрамова, Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. – М. : Академия : Раритет, 1997. – 704 с.

7. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К. : ЦУЛ, 2012. – 376 с.

8. Выготский Л. С. Собрание сочинений : В 6-ти томах. Т. 4 : Детская психология / Л. С. Выготский ; Под ред. Д.Б. Эльконина. – М. : Педагогика, 1983. – 432 с.

9. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій / М. М. Заброцький. – К. : МАУП, 2000. – 100 с.

10. Загальна вікова і педагогічна психологія [Текст] : практикум / За ред. Д.Ф. Ніколенка. – К. : Вища шк., 1980. – 207 с.

11. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.

12. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2007. – 330 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Провідна діяльність дітей дошкільного віку:

- а) навчальна діяльність;
- б) рольова гра;
- в) предметна гра;
- г) спілкування з ровесниками.

2. Егоцентрична мова – це:

- а) ігрова форма мови;
- б) мова, спрямована на передачу неважливої, другорядної інформації;
- в) внутрішнє мовлення;
- г) розмова вголос з самим собою без бажання передачі інформації.

3. Що Л.І. Божович назвала періодом соціального народження дитини:

- а) психічний розвиток дошкільника;
- б) кризу трьох років;
- в) кризу семи років;
- г) початок шкільного навчання.

4. Дошкільники діють переважно під впливом:

- а) емоцій;
- б) розуму;
- в) почуттів;
- г) волі;
- д) вказівок дорослих.

Тема 7. Загальна характеристика психологічного розвитку дитини молодшого шкільного віку.

Теоретичні поняття: навчальна діяльність, довідність, абстрактне мислення, мнемонічна задача, самопізнання, рефлексія, соціалізація, адаптація до навчання у школі, шкільні вимоги до дитини, дезадаптація, гіперактивність.

План

1. Анатомо-фізіологічні особливості дитини молодшого шкільного віку.
2. Соціальні детермінанти розвитку дитини молодшого шкільного віку.

3. Особливості навчальної діяльності дитини у початковій школі.
4. Розвиток пізнавальних процесів дитини молодшого шкільного віку. Поява абстрактного мислення
5. Розвиток самосвідомості дитини молодшого шкільного віку.
6. Адаптація дитини до школи. Початкова шкільна дезадаптація: ознаки, вияви та способи корекції. Проблема гіперактивності дитини.

У цій темі важливо звернути увагу на розширення соціалізованого простору в житті людини. Зіставивши із поняттям «особистість», засвоєним при вивченні загальної психології, студент має змогу виявити роль появи «чужого дорослого» у житті дитини та розширення значимості ровесників.

Варто звернути увагу на зародження феномену дружби, властивого завершенню даного вікового періоду.

Навчальну діяльність дитини молодшого шкільного віку необхідно розглядати з точки зору аналізу провідного виду діяльності даного вікового періоду.

Додаткові завдання.

Обов'язкове додаткове усне завдання – пригадати власний перший клас. З якими емоціями ви йшли до школи (хочу, страшно, незрозуміння тощо)? Що найбільше вразило? Який був ваш перший вчитель?

Письмово. Схематично зобразити черговість завдань соціального працівника, до якого звернулися батьки із проблемою гіперактивності нещодавно усиновленої дитини (у вигляді плану)

Повідомлення. Порівняти особливості молодшої школи в Україні та закордоном (мінімум 2 країни на вибір студента).

Рекомендована література

Базова

1. Кугішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — С. 39-48.

2. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. — К. : Академвидав, 2006. — Розділ 2.3.

Додаткова

1. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. Г. Видра. — К. : ЦУЛ, 2011. — 112 с.

2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. — 2-е вид., доп. — К. : Каравела, 2007. — 400 с.

3. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /Под ред. А.В. Петровского. — М.: Просвещение,1973. — 288 с.

4. Крайг Г. Психология развития : учеб. пос. / Г. Крайг. — 7-е междунар. изд. — СПб. : Питер, 2000. — 992 с. — (Мастера психологии).

5. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н.Возрастная психология : учеб. пос. / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. — М. : Юрайт, 2003. — 464 с.

6. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник / В. С. Мухина. — 10-е изд., перераб. и доп. — М. : Академия, 2006. — 608 с.

7. Павелків Р. В. Вікова психологія : підр. / Р. В. Павелків. — К. : Кондор, 2011. — 469 с.

8. Абрамова, Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. — М. : Академия : Раритет, 1997. — 704 с.

9. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К. : ЦУЛ, 2012. – 376 с.

10. Выготский Л. С. Собрание сочинений : В 6-ти томах. Т. 4 : Детская психология / Л. С. Выготский ; Под ред. Д.Б. Эльконина. – М. : Педагогика, 1983. – 432 с.

11. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій / М. М. Заброцький. – К. : МАУП, 2000. – 100 с.

12. Загальна вікова і педагогічна психологія [Текст] : практикум / За ред. Д.Ф. Ніколенка. – К. : Вища шк., 1980. – 207 с.

13. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.

14. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2007. – 330 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. У молодшому шкільному віці провідним видом діяльності є:
 - а) ігрова діяльність;
 - б) навчальна діяльність;
 - в) особистісно-інтимне спілкування;
 - г) спілкування з дорослим.
2. Новоутворенням молодшого шкільного віку є:
 - а) післядовільна увага;
 - б) наочно-образне мислення;
 - в) зорова пам'ять;
 - г) рефлексія.
3. Особливістю психічного розвитку дитини шести років, яка розпочала навчання у школі, є:

- а) домінування пізнавальної мотивації учіння;
 - б) поступове формування довільності психічних процесів;
 - в) сформована внутрішня позиція школяра;
 - г) прискорений когнітивний розвиток.
4. Криза семи років пов'язана з:
- а) усвідомленням самого себе як активного суб'єкта у світі предметів;
 - б) формуванням нового образу фізичного «Я»;
 - в) відсутністю мотивації до навчання у школі;
 - г) зародженням соціального «Я».

Тема 8. Особливості психічного розвитку в підлітковому віці.

Теоретичні поняття: підліткова криза, «скачок росту», «гормональна буря», «реакція групування з однолітками», дружба, кумир, захоплення, егоцентризм, самовиховання, самосвідомість, моральність, девіантна поведінка, делінквентна поведінка, адиктивна поведінка.

План

1. Криза підліткового віку. Провідні концептуальні підходи до розуміння підліткової кризи.
2. Анатомо-фізіологічна перебудова організму підлітків та її вплив на психічний розвиток.
3. Соціальна ситуація розвитку та провідний вид діяльності підлітка. Значення ровесників у психічному розвитку підлітка.
4. Особливості спілкування підлітків з дорослими.
5. Формування особистості підлітка. Розвиток самосвідомості та самооцінки. Моральне становлення особистості підлітка.
6. Специфічні прояви пізнавальних процесів у підлітковому віці.
7. Девіації підлітків: делінквентна поведінка, адиктивна поведінка, втеча з дому.

Підлітковий період вважається одним із найважчих у житті людини. Студент має змогу пригадати власні переживання, пов'язані із доланням кризи підліткового віку (труднощі взаєморозуміння із батьками, встановлення близьких відносин тощо) та проаналізувати їх крізь призму отриманих теоретичних знань.

Анатомо-фізіологічний розвиток у психічному розвитку підлітка відіграє таку особливу роль, що поняття «підлітковий» і «пубертатний» часто ототожнюють. Важливо визначити взаємозалежні сторони і особливості процесів фізіологічного і психічного становлення індивіда.

Додаткові завдання.

Письмово. Скласти порівняльну таблицю ціннісних орієнтацій себе як студента, у підлітковому віці та одного із своїх знайомих чи рідних старшого віку, також у віці дорослого та підлітка.

Повідомлення.

1. Молодіжні субкультури у сучасному світі.
2. Соцмережі у житті підлітків: переваги і небезпеки

Рекомендована література

Базова

1. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 185-213.
2. Сорокоумова Е.А. Возрастная психология. Краткий курс. – СПб, Питер, 2007. - С. 135-159.

Додаткова

1. Бевз О. П. Педагогічна підтримка особистісного саморозвитку обдарованих підлітків: досвід США : навчально-методичний посібник / О. П. Бевз. – Умань : Візаві, 2012. – 158 с.

2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К. : ЦУЛ, 2012. – 376 с.
3. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – 2-е вид., доп. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.
4. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение,1973. – 288 с.
5. Гурлева Т. С. Дівчина-підліток. Проблеми віку і профілактика важковиховуваності / Т. С. Гурлева ; Ред. С.С. Самойлова. – К. : ІЗМИ, 1997. – 136 с.
6. Загальна вікова і педагогічна психологія [Текст] : практикум / За ред. Д.Ф. Ніколенка. – К. : Вища шк., 1980. – 207 с.
7. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.
8. Крайг Г. Психология развития : учеб. пос. / Г. Крайг. – 7-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 992 с. – (Мастера психологии).
9. Кулагина И.Ю. Возрастная психология : учеб. пос. / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М. : Юрайт, 2003. – 464 с.
10. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. / В. П. Кутішенко. – 2-ге вид. – К. : ЦУЛ, 2010. – 128 с.
11. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник / В. С. Мухина. – 10-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2006. – 608 с.
12. Павелків Р. В. Вікова психологія : підр. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.

13. Петько Л. В. Стимулювання соціально-комунікативної активності підлітків: теорія і практика : монографія / Л. В. Петько. – К. : Україна, 2010. – 268 с.

14. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2007. – 330 с.

15. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Основною суперечністю підліткового віку є:

- а) суперечність між тим, що дитина може зробити і тим, якою вона є;
- б) дисгармонія статевого, загальноорганічного і соціального дозрівання;
- в) відсутність взаємопорозуміння підлітка з батьками;
- г) суперечність між теперішнім і бажаним майбутнім підлітка.

2. Для підлітка найважливішою оцінкою буде:

- а) власна;
- б) батьків;
- в) учителя;
- г) однолітків.

3. Ненормативна поведінка підлітка, що супроводжується правопорушеннями, називається:

- а) аддиктивна;
- б) злочинна;
- в) делінквентна;
- г) опозиційна.

4. Автором класифікацій підліткових хобі є

- а) А.Є. Лічко;
- б) Л.С. Виготський;
- в) Е. Еріксон;
- г) А. Фрейд.

Тема 9. Психологія юнацтва.

Теоретичні поняття: юність, самовизначення, соціальна зрілість, проблема сенсу життя, навчально-професійна діяльність, професійне самовизначення, світогляд, моральність, криза юнацького віку, юнацький максималізм.

План

1. Теорії юнацтва: біологізаторські, психоаналітичні, соціологізаторські.
2. Ознаки фізіологічної зрілості у юнацькому віці.
3. Розвиток соціальної зрілості юнаків:
 - 3.1. Особливості спілкування юнаків.
 - 3.2. Проблема конфлікту поколінь і налагодження міжпоколінної наступності.
 - 3.3. Дружба і любов у юнацькому віці.
4. Професійне самовизначення індивіда як провідний вид діяльності у юнацькому віці.
5. Формування світогляду юнаків. Моральний розвиток людини в юнацькому віці.
6. Криза 17-ти років, її детермінація вияви та шляхи подолання.
7. Психологічні особливості студентства.

Зважаючи, що абсолютна більшість студентів денної форми навчання належить до вікової групи юнаків, вивчення даної теми має виражений рефлексивний характер. Опрацювавши базову літературу, студент має змогу визначити власні ПВД, ССР та НО, які дозволять йому перейти до наступного етапу розвитку.

7 питання безпосередньо пов'язане із психологічними аспектами процесу отримання вищої освіти.

Рівнозначною до загально навчальних, метою вивчення даної теми можна вважати аналіз та ціле покладання власного самовизначення кожного студента, висвітлення власних пріоритетів навчання у ВНЗ.

Додаткові завдання.

Письмово (на вибір студента).

1. Доведіть, що ви перебуваєте на етапі юнацького віку (можна у вигляді схеми, таблиці, розгорнутої відповіді)
2. Топ-10 місць, які слід відвідати до закінчення вузу. Проаналізувати, чи ваш вибір доводить, що ви юна людина і чому (до 3 речень)
3. Топ-20 справ, які слід зробити до закінчення вузу. Проаналізувати, чи ваш вибір доводить, що ви юна людина і чому (до 3 речень)
4. Порівняти, ознаки наступності поколінь у ваших відносинах з батьками та конфлікту поколінь (зараз чи в минулому)

Повідомлення. Проаналізувати приклади Гейл Шихи або інших дослідників щодо кризи 17 років, висловити свою думку.

Рекомендована література

Базова

1. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 214-237.
2. Кон И. С. Психология юношеского возраста (Проблем формирования личности) : учеб. пос. / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
3. Тарасова Т.Б. Психологічні особливості студентства. Навчально-методичний посібник для магістрантів - Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004. - 50 с.

Додаткова

1. Безкоровайна О. В. Виховання культури особистого самоствердження в ранньому юнацькому віці : монографія / О. В. Безкоровайна. – Рівне : Рівненський держ. гуманітарний ун-т, 2009. – 470 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К. : ЦУЛ, 2012. – 376 с.
3. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – 2-е вид., доп. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.
4. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение,1973. – 288 с.
5. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.
6. Крайг Г. Психология развития : учеб. пос. / Г. Крайг. – 7-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 992 с. – (Мастера психологии).
7. Кулагина И.Ю. Возрастная психология : учеб. пос. / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М. : Юрайт, 2003. – 464 с.
8. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. / В. П. Кутішенко. – 2-ге вид. – К. : ЦУЛ, 2010. – 128 с.
9. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник / В. С. Мухина. – 10-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2006. – 608 с.
10. Павелків Р. В. Вікова психологія : підр. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.

11. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2007. – 330 с.

12. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с.

13. Зінченко О.В. Особливості прояву основних потреб особистості в інтервалі 17-19 років і їх зв'язок із кризою ідентичності / О.В.Зінченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць. Серія 12. Психологічні науки. Вип. 38 (62) / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова ; [редкол. В. П. Андрущенко [та ін.]. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 90-97.

14. Шихи Гейл. Возрастные кризисы / Гейл Шихи . – СПб: Ювента, 1999. – С. 20-44.

Зразок тестів для контролю знань

1. Центральне новоутворення ранньої юності:

- а) почуття дорослості;
- б) професійне та особистісне самовизначення;
- в) професійне становлення особистості;
- г) новий образ фізичного «Я».

2. Що є найбільш очікуваним у юнацькому віці:

- а) наявне "Я" особистості поєднує в собі минуле, теперішнє і майбутнє та відповідає ідеальному "Я";
- б) наявне "Я" зовсім випадає із процесу розвитку;
- в) наявне "Я" відірване від минулого і не має зв'язку з майбутнім, не відповідає й ідеальному "Я";

г) наявне "Я" більшою мірою спрямоване у майбутнє, ніж до минулого, є новим кроком в особистісному самовизначенні.

3. В юнацькому віці фізична зрілість:

- а) ще не досягнута;
- б) завершена;
- в) знаходиться на початковому етапі;
- г) не потрібна.

4. Який теоретичний підхід сприймає юність як перехід від залежного дитинства до самостійного, відповідального дорослішання:

- а) соціалізаторський;
- б) біологізаторський;
- в) психоаналітичний;
- г) пострадянський

Тема 10. Особливості психічного розвитку в період дорослості.

Теоретичні поняття: психологічна зрілість особистості, акме, акмеологія, нормативні та ненормативні життєві події, професійний цикл, майстерність, професійне вигорання, сімейні ролі зрілих осіб, одруження, батьківство, стадії батьківства, криза середини життя, прийняття свого віку.

План

1. Акмеологія. Вікова періодизація дорослості.
2. Фізіологічний розвиток людини у середньому віці.
3. Розвиток психічних пізнавальних процесів у період дорослості.
4. Соціальна ситуація розвитку дорослого:
 - 4.1. Психосоціальний розвиток у період ранньої дорослості. Встановлення близьких стосунків.
 - 4.2. Особливості міжособистісних стосунків дорослих
 - 4.3. Сімейні ролі зрілої людини. Батьківство.
5. Професійна діяльність людини:

- 5.1. Професійна самореалізація дорослого. Професійний цикл (Р. Хейвінгхерст, Д. Супер).
- 5.2. Адаптація та набуття майстерності. Зміна системи професійних цінностей.
- 5.3. Проблема професійного вигорання.
6. Система цінностей дорослого. Прийняття свого віку. Криза середнього віку.

Віковий період дорослого прийнято поділяти на ранній (молодість), середню зрілість і пізню (або старість). Вивчаючи дану тему, варто звернути увагу, що в період ранньої і середньої дорослості відбуваються подібні процеси самореалізації особистості в професійній та особистісній сферах. Водночас необхідно визначити принципово специфічні характеристики такої самореалізації, властиві молодості та середній зрілості.

Додаткові завдання.

Письмово.

1. 30 обов'язкових справ, які слід зробити дорослій людині (перелік)
2. Шлюбні кризи (провести теоретичний і практичний аналіз на прикладі будь-яких знайомих пар, рекомендовано - дідуся і бабусі).

Повідомлення.

1. Критерії періодизації дорослості. Вікові межі дорослості або молодості (на прикладі різних теорій чи країн)
2. Статистичні дані одружень та розлучень в Україні чи світі. Психологічні чинники вдалого вибору супутника.
3. Ментальний досвід та менталітет особистості

Рекомендована література

Базова

1. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.М. Дзюба, О.Г. Коваленко; за ред. проф. В. Ф. Моргуна. – П., 2013. – С. 34-103.

2. Александров Ю. В. Психологія розвитку: навч. посіб. / Ю. В. Александров. – Харків: ФОП Панов А. М., 2015. – 336 с. (розділ 4, лекція 13).

3. Ляковська І.Л. Психологічні особливості типів переживання кризи середнього віку [Електронний ресурс] / І.Л. Ляковська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки : [збірник наукових праць] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. - Вип. 41 (65). - С. 120-129. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.

Додаткова

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К. : ЦУЛ, 2012. – 376 с.

2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – 2-е вид., доп. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.

3. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение,1973. – 288 с.

4. Загальна вікова і педагогічна психологія [Текст] : практикум / За ред. Д.Ф. Ніколенка. – К. : Вища шк., 1980. – 207 с.

5. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и

коррекція / Я. Л. Коломинський, Е. А. Панько, С. А. Ігумнов. – СПб. : Пітер, 2004. – 480 с.

6. Крайг Г. Психологія розвитку : учеб. пос. / Г. Крайг. – 7-е міжнарод. изд. – СПб. : Пітер, 2000. – 992 с. – (Мастера психології).

7. Кулагіна І.Ю. Возрастная психологія : учеб. пос. / І. Ю. Кулагіна, В. Н. Коліоцький. – М. : Юрайт, 2003. – 464 с.

8. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. / В. П. Кутішенко. – 2-ге вид. – К. : ЦУЛ, 2010. – 128 с.

9. Мухіна В.С. Возрастная психологія. Феноменологія розвитку: учебник / В. С. Мухіна. – 10-е изд., перераб. и доп. – М. : Академія, 2006. – 608 с.

10. Павелків Р. В. Вікова психологія : підр. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.

11. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Що характерно для професійного становлення особистості у віці ранньої дорослості:

- а) ідентифікація з працюючим;
- б) набуття конкретної професійної ідентичності;
- в) робота для блага суспільства;
- г) роздуми про продуктивний період праці.

2. Змінна послідовність періодів і етапів життя, що включає професійний вибір, отримання освіти, професійну підготовку, самостійну професійну діяльність, професіоналізацію – це:

- а) професійний вибір;
- б) життєвий вибір;

- в) провідна діяльність зрілої людини;
 - г) професійний цикл.
3. Соціалізація дорослого відрізняється від соціалізації дитини:
- а) спрямованістю на оточуючих;
 - б) пасивністю;
 - в) спрямованістю на самопізнання;
 - г) активністю.
4. За теорією Еріксона конфлікт між прагненням до інтимності і почуттям ізольованості від усіх навколо характеризує період:
- а) ранньої дорослості;
 - б) середньої дорослості;
 - в) пізньої дорослості.
5. За теорією Д. Супера, будуючи кар'єру, фахівець стає більш схильний до збереження досягнутого, ніж до примноження досягнень у віці:
- а) після 65 р.,
 - б) 45-64 рр.,
 - в) 25-44 рр.,
 - г) 15-24 рр.
6. Дорослість у найбільшій мірі характеризується:
- а) невизначеністю;
 - б) інтенсивним наростанням;
 - в) бурхливими змінами;
 - г) стабільністю і продуктивністю.
7. Що доводить дане твердження: «43-річна жінка, яка народила першу дитину, не відносить себе до зрілих дорослих»:
- а) не всі люди мають психологічні знання;
 - б) існують труднощі із формуванням самоусвідомлення дорослих;
 - в) вікові рамки суб'єктивні;
 - г) дорослим важко прийняти свій вік.

8. Що не є психологічною ознакою зрілого дорослого:
- а) невпевненість у собі;
 - б) впевненість у собі;
 - в) досвідченість;
 - г) моральна свідомість.

Тема 11. Психологія пізньої дорослості та старіння.

Теоретичні поняття: старість, геронтологія, геронтогенез, геронтопсихологія, гетерохронність, довгожитель, «щаслива старість», стереотипи старості, помирання, смерть, криза втрати, відчуження («вихід з гри»).

План

1. Сучасні психологічні уявлення про старіння і старість. Види старіння: біологічне, психічне, соціальне.
2. Особливості психічних процесів людей літнього віку. Гетерохронність старіння.
3. Психосоціальний розвиток у літньому віці. «Щаслива старість».
4. Довгожитель: причини, особливості, рівень самопочуття людини.
5. Допомога людям літнього віку.
6. Смерть і помирання: психологічні аспекти.
7. Вплив соціальних установок на ставлення до людей літнього віку у різних культурах. Теорія відлучення «виходу з гри». Теорія модернізації. Теорія М. Мід.

У сучасних джерелах поняття старість витісняється терміном «пізня дорослість». За статистикою абсолютна більшість студентів належать до юних людей, тому зрозуміти психологічні особливості людей похилого віку може бути суб'єктивно складно. Рекомендовано звернутися до родичів старшого покоління родини

(наприклад, дідусів, бабусь), вивчити їхню думку щодо теорій старіння, розглянутих у питанні 7.

Додаткові завдання.

Письмово. Скласти план чи схему можливостей реалізації людей похилого віку в Україні

Повідомлення.

1. Опитати будь-яку знайому людину старше 70 років про найбільш вражаючі факти життя: що запам'яталося, що головне у житті.
2. Знайти програму зістарювання свого фото. Описати свої відчуття від побаченого і висновки: у чому суть старості.
3. Приклади самореалізації людей похилого віку у спорті, мистецтві тощо

Рекомендована література

Базова

1. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т.М. Дзюба, О.Г. Коваленко; за ред. проф. В. Ф. Моргуна. – П., 2013. – С. 106-155.

2. Кузьмич В. Вікові особливості людей похилого віку / В'ячеслав Кузьмич // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2016. – №3(5). – С. 93–106.

3. Шевчук І.В. Особливості пошуку сенсу життя людьми похилого віку / І.В. Шевчук // Технології розвитку інтелекту. Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені ГС Костюка. – 2016. – №2. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

Додаткова

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. – К. : ЦУЛ, 2012. – 376 с.

2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. /О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – 2-е вид., доп. – К. : Каравела, 2007. – 400 с.

3. Возрастная и педагогическая психология. Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов /Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение,1973. – 288 с.

4. Загальна вікова і педагогічна психологія [Текст] : практикум / За ред. Д.Ф. Ніколенка. – К. : Вища шк., 1980. – 207 с.

5. Коломинский Я. Л. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. Л. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Игумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.

6. Кон И. С. Психология юношеского возраста (Проблем формирования личности) : учеб. пос. / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.

7. Крайг Г. Психология развития : учеб. пос. / Г. Крайг. – 7-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 992 с. – (Мастера психологии).

8. Кулагина И.Ю. Возрастная психология : учеб. пос. / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М. : Юрайт, 2003. – 464 с.

9. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. / В. П. Кутішенко. – 2-ге вид. – К. : ЦУЛ, 2010. – 128 с.

10. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития : учебник / В. С. Мухина. – 10-е изд., перераб. и доп. – М. : Академия, 2006. – 608 с.

11. Павелків Р. В. Вікова психологія : підр. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.

12. Пальчевський С. С. Акмеологія : навч. посіб. / С. С. Пальчевський. – К. : Кондор, 2008. – 398 с.

13. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2007. – 330 с.

14. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с.

Зразок тестів для контролю знань

1. Що є генетично запрограмоване:

а) старіння;

б) тип обміну речовин, від якого залежить темп зміни, руйнування організму;

в) наростання інтенсивності фізіологічних процесів, через яке настає виснаження і старіння організму.

2. Руйнівний процес, який призводить до недостатності фізіологічних функцій організму, називається:

а) деградація;

б) смерть;

в) старість;

г) старіння.

3. Психосоціальне явище, що пояснює як природні психічні зміни під час старіння, так і вплив соціального середовища, відноситься до:

а) концепції структурної залежності (П. Таунсенд, А. Уолке, С. Філліпсон);

б) теорії модернізації

в) теорії відчуження, «виходу з гри» (Дж. Розен, Б. Ньююгартен, Е. Каммінг, В. Генрі)

4. Специфічне відчуття психологічної старості, яка має об'єктивні і суб'єктивні ознаки, позначають:

- а) психологічне старіння;
- б) біологічне старіння;
- в) соціологічне старіння;
- г) гетерохронність старіння.

Додаткові завдання для самостійного вивчення студентами (з курсу)

Завдання для самостійного виконання на розсуд викладача можуть пропонуватися студентам в процесі підготовки до аудиторних практичних занять, або складати основу позааудиторної самостійної роботи.

Завдання 1

Використовуючи додаткову літературу, скласти реферат за темами (за вибором):

- Діти з аномальним розвитком.
- Психологічне явище обдарованості.
- Психодіагностика як метод вікової психології.
- Можливості корекції розвитку дитини.

Завдання 2

Підготувати реферат на одну із тем тематичного блоку "Історичний огляд теорій розвитку дитини" (за вибором):

- Концепція рекапітуляції (Ст. Холл, К. Бюлер);
- Нормативний підхід до вивчення дитячого розвитку (А. Гезелл, Л. Термен);
- Теорії соціального навчання (А. Бандура, Р. Сірс, Ю. Бронфеннер);

- Концепція конвергенції (В. Штерн);
- Женевська школа генетичної психології (Ж.Піаже);
- Концепція психічного розвитку дітей (А. Валлон);
- Культурно-історична теорія розвитку психіки (Л. Виготський).

Завдання 3.

Вивчення міжособистісних відносин серед дітей молодшого шкільного віку. Метод: спостереження.

Хід роботи: 1. Ознайомлення з довідковою літературою.

2. Розробити програму-план спостереження та спосіб реєстрації показників поведінки дітей.

3. Провести спостереження і зробити висновки.

4. Оформіть письмовий звіт про виконання завдання.

Завдання 4.

Вивчення особливостей мотиваційної сфери молодших школярів (мотиви навчання, інтереси, ставлення до школи тощо)

Метод: бесіда.

Хід роботи: 1. Ознайомлення з довідковою літературою.

2. Підготувати план бесіди.

3. Провести індивідуальну бесіду з 1-2 учнями початкової школи. 4. Оформити протокол бесіди, в якому відобразити поставлені запитання, відповіді дітей і їх поведінкові реакції під час діалогу.

5. Зробити висновки.

Завдання 5.

Становлення нового образу «фізичного Я» і розвиток статевої свідомості у підлітковому віці.

План теми:

1. Біологічне дозрівання організму підлітків.
2. Переживання фізичного розвитку.
3. Синдром «гидкого каченяти».
4. Психосексуальний розвиток підлітка.
5. Статева ідентичність у підлітковому віці.

Тематика творчих проектних робіт та додаткових повідомлень

1. Фактори психічного розвитку людини. Генні та хромосомні мутації, їх зв'язок із психікою людини.
2. Функціональні блоки мозку у різні вікові періоди.
3. Міжкульова асиметрія мозку у віковій психології.
4. Розвиток когнітивної сфери протягом життя людини (на прикладі будь-якого пізнавального процесу).
5. Здатність до вольової саморегуляції протягом життя.
6. Емоційна стабільність: чи залежить від віку.
7. Формування характеру особистості.
8. Розвиток здібностей протягом життя.
9. Особистість творчої людини та її життя.
10. Бар'єри спілкування у різні вікові етапи розвитку.
11. Рання обдарованість: перспективи розвитку генія.
12. Методики раннього розвитку дитини.
13. Гендерне самоусвідомлення дитини.
14. Особливості дружби у підлітковому, юнацькому та дорослому віці.
15. Дисморфобія і вікові закономірності.
16. Сексуальні відносини неповнолітніх.
17. «Важкий підліток»: чи існує таке поняття
18. Суїцидальні прагнення у підлітковому віці
19. Гендерна нерівномірність психічного розвитку.
20. Вплив на формування особистості здобуття вищої освіти.
21. Гедоністична спрямованість особистості юнака.

22. Цивільний шлюб та особливості сімейних ролей.
23. Особливості встановлення міжособистісних відносин дорослих з дітьми після розлучення батьків.
24. Психологічні особливості усиновлення.
25. Вітчим та мачуха: соціально-психологічний аспект сімейної ролі.
26. Вершина у розвитку дорослого існує?
27. Вихід на пенсію як психологічна проблема.
28. Причини та теорії довгожителства.
29. Кристалізований та текучий інтелект на різних вікових етапах розвитку.
30. «Життєвий план»: реальність чи ілюзія.

Підсумком вивчення дисципліни є складання іспиту. За регламентом іспит оцінюється максимум на 40 балів. Іспит передбачений в усній формі. В екзаменаційному білеті 1 питання із «загальної психології», а 2 з «вікової психології» Обов'язково знати визначення понять, класифікації різних авторів, особливості, закономірності, якості психічних процесів, опиратись на наукові ідеї різних авторів. Вміти теоретичний матеріал підтвердити прикладами з життя або продемонструвати практичне застосування в професійній діяльності. В 2 питанні звернути увагу на вікові особливості пізнавальних процесів, властивостей та їхній розвиток протягом життя. Важливо не просто навести теоретичні закономірності, але і проаналізувати їхню значимість у подальшому розвитку психіки індивіда.

Приклад білету до іспиту:

1.Активність і діяльність. Структура діяльності. Інтеріоризація та екстеріоризація діяльності.

2. Новоутворення дошкільного віку. Супідрядність мотивів.

Питання до іспиту:

Загальна психологія

1. Психіка людини як предмет психології. Система психічних явищ
2. Структура психологічної науки.
3. Внесок античних мислителів у становлення психології як науки.
4. Методи дослідження у психології.
5. Поняття особистості у психології. Розмежування понять „людина”, „індивід”, „особистість”, „суб’єкт”. „індивідуальність”.
6. Біологічне та соціальне в особистості людини.
7. Поняття «індивідуальність» у психології.
8. Свідомість. Самосвідомість особистості: функції, структура, розвиток.
9. Активність і діяльність. Структура діяльності. Інтеріоризація та екстеріоризація діяльності.
10. Онтогенез і філогенез як психологічні категорії.
11. Увага як умова діяльності людини. Види уваги.
12. Мислення як вищий процес пізнання дійсності. Класифікація типів мислення. Засоби розвитку мислення індивіда.
13. Пам’ять як пізнавальний процес індивіда, види пам’яті. Мнемонічні прийоми.
14. Відчуття як пізнавальний процес. Фізіологічна основа відчуттів.
15. Сприймання як пізнавальний процес. Фізіологічна основа сприймання.
16. Уява. Творчість як психологічна категорія. Умови формування креативності.

17. Інтелект як психологічна категорія, фактори розвитку інтелекту індивіда.

18. Сутність, базові теорії та основні види темпераменту людини.

19. Система відносин і характер людини. Риси характеру.

20. Акцентуація рис характеру.

21. Спрямованість особистості як система мотивів її поведінки. Усвідомлювані мотиви особистості: інтереси, переконання, світогляд.

22. Емоційно-вольова сфера особистості. Засоби розвитку саморегуляції індивіда.

23. Основні форми переживання почуттів: емоційний фон; прості емоції; настрій; афект; стрес.

24. Види емоцій людини.

25. Психічні стани як наукова категорія.

26. Рівні розвитку здібностей людини. Порівняння проявів таланту і геніальності.

27. Творча особистість і її життя.

28. Спілкування як вид діяльності людини. Вербальні і невербальні засоби спілкування.

29. Просторова організація спілкування.

30. Загальна характеристика здібностей. Задатки і здібності індивіда.

Вікова психологія

31. Психічний розвиток як наукове поняття.

32. Джерело і рушійні сили розвитку особистості.

33. Гетерохронія психічного розвитку: акселерація та ретардація.

34. Вік як основна наукова категорія.

35. Поняття вікової кризи.

36. Критерії вікового розвитку в культурно-історичному підході Л.С. Виготського.
37. Діяльнісна концепція періодизації психічного розвитку за Д.Ельконіним.
38. Рівні та стадії морального розвитку особистості (за Л. Кольбергом).
39. Теорія рекапітуляції (С. Холл).
40. Психологічна характеристика пренатального та натального періодів.
41. Фаза новонародженості. Рефлекси та їх значення в житті людини.
42. Порівняння основних ознак кризи новонародженості та кризи 1 року життя.
43. Девіантне материнство. Післяпологова депресія.
44. Психологічна характеристика раннього дитинства.
45. Формування самосвідомості дітей раннього віку. Криза 3-х років.
46. Теоретичні підходи до розуміння ігрової діяльності. Види, складові та вплив ігрової діяльності.
47. Новоутворення дошкільного віку. Супідрядність мотивів.
48. Особливості розвитку пізнавальної сфери та особистості дитини дошкільного віку.
49. Детермінанти розвитку дитини молодшого шкільного віку.
50. Провідні концептуальні підходи до розуміння підліткової кризи.
51. Формування особистості підлітка. Девіантна поведінка підлітків.
52. Психологічні теорії юнацтва. Ознаки фізіологічної та соціальної зрілості у юнацькому віці.
53. Ознаки фізіологічної та соціальної зрілості у юнацькому віці.

54. Особливості спілкування юнаків. Дружба і любов у юнацькому віці.
55. Дорослість та зрілість як психологічні категорії.
56. Професійне самовизначення індивіда як провідний вид діяльності у юнацькому віці. Криза 17-ти років, її детермінація вияви та шляхи подолання.
57. Система цінностей дорослого. Прийняття свого віку.
58. Психосоціальний розвиток у період ранньої дорослості. Професійний та життєвий вибір дорослої людини.
59. Криза середнього віку.
60. Особливості психічних процесів людей літнього віку. «Щаслива старість».